

פעילות ג'וינט ישראל בקרוב עולי אתיופיה

תקציר

חוה אולמן

פעילות ג'וינט ישראל בקרב עולי אתיופיה

תקציר

חנה אולמן

ירושלים 2012 - תשע"ב

JDC and the Ethiopian Immigrants in Israel, Summary of the Documentation
of JDC-Israel Activities with Ethiopian Olim

Hava Ullman

עריכה: רועי פלרמן
עריכה באנגלית: מרלין עמר
עיצוב והפקה: פנינה נחמיאס
תחום תיעוד: אופיר בן נתן
מנהל ההוצאה לאור: טוביה מנדלסון

כל הזכויות שמורות לג'וינט ישראל
www.jdc.org.il

תוכן העניינים

5	פתח דבר
7	מבוא
13	פעילות ג'וינט ישראל בקליטת עולי אתיופיה בתעסוקה משנת 1985
22	פעילות ג'וינט ישראל בקליטת עולי אתיופיה בחינוך משנת 1995
30	פעילות ג'וינט ישראל בטיפוח ההנהגה בקרב עולי אתיופיה
35	פעילות ג'וינט ישראל בתחום הבריאות בקרב עולי אתיופיה
42	סיכום 1985-2006

פתח דבר

במסגרת התיעוד שאנו עורכים לפעילות הג'וינט, הופקה סדרה של ארבעה ספרים המתעדת את עבודת הג'וינט עם עולי אתיופיה, וספר נוסף זה, המסכם למעשה את הסדרה כולה. חמשת הספרים האלה מתעדים את עומק הפעילות של הג'וינט עם עולי אתיופיה ממחצית שנות השמונים של המאה העשרים ועד סוף העשור הראשון של המאה העשרים ואחת. התיעוד נוגע במכלול ההיבטים הקשורים לקליטת עולי אתיופיה בישראל.

כדרכו ולשיטתו, העבודה עם עולי אתיופיה נעשתה על פי עקרונות היסוד של הג'וינט, כלומר, בשותפות עמוקה ומחייבת עם שותפיו האסטרטגיים בממשלה ובארגונים אחרים, ובאמצעות גיוס המחויבות של הקהילות היהודיות בצפון אמריקה להירתם להתמודדות עם האתגרים שהחברה בישראל ניצבת מולם חדשות לבקרים.

הסדרה העוסקת בפעילות הארגון עם עולי אתיופיה עוסקת בהרחבה בכל מה שקשור לפעילות הג'וינט בקליטת העולים מאתיופיה בתעסוקה, בפעילות ענפה וחשובה איתם בתחומי החינוך והבריאות ובטיפול ההנהגה בקרב עולים אלה.

כמו לתיעוד פעילות הג'וינט בתחומים אחרים, שתי מטרות עיקריות לסדרת התיעוד הזו: עצם תיעוד הפעילות ובמקביל - הפצת הידע על נושאי הפעילות עצמם והלקחים שניתן להפיק מהם הן בשלבי הגיבוש הרעיוני והתכנון והן בשלבי היישום, תוך התאמתם לפעילויות ארגוניות בעלות אופי דומה בעתיד.

חמשת ספרי הסדרה מדגימים היטב כיצד החזון, העקרונות והמטרות של הארגון לבשו צורה של פעילות מתוכננת, מורכבת, ממוקדת ובעיקר - מעשית וביצועית.

ארנון מנטבר

מנכ"ל ג'וינט ישראל

מבוא

בסוף שנת 2007 מנתה קהילת יוצאי אתיופיה בישראל כ-120 אלף נפש. יהודי אתיופיה עלו לישראל בשני גלים עיקריים: "מבצע משה" בשנת 1984 שבמהלכו הגיעו כ-7,500 עולים, ו"מבצע שלמה", שבמסגרתו הגיעו כ-14,300 עולים.

במסגרת עבודת התייעוד בג'וינט נכתבו חמישה מסמכים המתארים את פעילות הארגון למען קליטתם של עולי אתיופיה:

1. פעילות ג'וינט ישראל בקליטת עולי אתיופיה בתעסוקה
 2. פעילות ג'וינט ישראל בקליטת עולי אתיופיה בחינוך
 3. פעילות ג'וינט ישראל בקרב הנהגת עולי אתיופיה
 4. פעילות ג'וינט ישראל בקרב עולי אתיופיה בתחום הבריאות
 5. מאתיופיה לג'וינט: סיפורים אישיים של עובדי ג'וינט ישראל שעלו מאתיופיה
- במסמך זה יינתן תקציר של ארבעה מן המסמכים האלה.

עליית יהודי אתיופיה

חייהם של היהודים באתיופיה - שהתגוררו בעיקר בשני אזורים, טיגריי וגונדר — התרכזו ברצון להגיע לירושלים ולארץ המובטחת. משנפתח פתח להגשמת חלומם הם חיפשו נתיב יציאה מאתיופיה כדי להגיע לישראל, גם נוכח הקשיים והבעיות שעמדו בדרכם.

סיפור עלייתם של יהודי אתיופיה הוא פרק מיוחד במסכת מבצעי העלייה; מבצעים מיוחדים שנערכו מאז קום המדינה, וגם בשנים שקדמו לכך, ובהם הובאו עולים מרחבי העולם לישראל. העולים מאתיופיה עלו כבודדים, בקבוצות קטנות ובכמה גלי עלייה במבצעים מאורגנים. התרחשויות פוליטיות מקומיות וגלובליות השפיעו, בעקיפין ובמישרין, על העלייה, על דחיפותה ועל האינטנסיביות שבה הופעלו המאמצים לביצועה.

העלייה מאתיופיה התרחשה בעיקר בסוף שנות השמונים של המאה העשרים, אך הסנונית הראשונה הופיעה כבר בשנים 1955-1956. קבוצה של נערים ונערות, 24 במספרם, עלתה לכפר הנוער הדתי בכפר בתיא, ביוזמת הסוכנות היהודית. המטרה הייתה להכשירם להוראה ולהנהגה בקהילה. קבוצה ראשונה חזרה לאתיופיה בתום שהות של שלוש שנים בארץ, וקבוצה שנייה בתום שהות של שמונה שנים. חשיבותו של אירוע זה — על אף מימדיו המצומצמים ועל אף העובדה שלא הוגדר כמבצע עלייה אלא כהכשרה — היא בראשוניות שלו; הכשרה זו היוותה את חוליית הקישור הראשונה בין יהודי אתיופיה ובין מדינת ישראל. כמו כן, ניכרת חשיבות תרומתם של חלק מבני הקבוצה שהפכו למנהיגים, פעילי עלייה ופעילי קליטה לבני עדתם.

מאורע מכריע בסיפור עלייתם של יהודי אתיופיה היה החלטתה של מדינת ישראל להחיל עליהם את חוק השבות. ההחלטה התקבלה בעקבות הכרה ביהדותם בפסיקה משנת 1973 של הרב הראשי הספרדי עובדיה יוסף. ההכרה והזכאות לעלייה מתוקף חוק השבות היוו ציון דרך חשוב באירועים הקשורים בעלייה זו. בד בבד עם התרחשות זו, החמיר מצבם של היהודים באתיופיה בעטייה של המהפכה הקומוניסטית שהתחוללה במדינה בשנת 1974 והביאה עמה גילויי אנטישמיות רבים.

בשנת 1977 החלה פעילות מאורגנת, אך חשאית, להעלאתם של יהודי אתיופיה. פעילות זו נמשכה עד נובמבר 1984. בשל הקושי לקבל היתרי יציאה מאתיופיה, רק מעטים מהיהודים הגיעו ישירות לארץ בתחילת תקופה זו. אחרים ברחו לסודן מתוך תקווה להגיע משם לישראל. העולים התארגנו בקבוצות קטנות ובשיירות ויצאו לדרך הארוכה בצעידה ועל גבם צרור מטלטלים קטן בלבד. במקרים רבים שלחו הורים את ילדיהם לאזור גבול אתיופיה-סודן, מתוך תקווה שהילדים יזכו להגשים תחילה את חלום העלייה לישראל; כך הופרדו משפחות רבות.

סכנות רבות ארבו להולכים בדרך לסודן, במסע שאורכו בין שבועיים לחודש-ימים. הם הותקפו בידי שודדי דרכים, והיה עליהם לחמוק מעיניהם של חיילי הצבא האתיופי ומכוחות המורדים. כל אלו נוספו על טלטלות הדרך עצמה. מסע-תלאות זה היה ברבות הימים לסמל לנחישות ולהקרבה שהפגינו יהודי אתיופיה בניסיון להגשים את חלום העלייה ארצה. למעלה מ-11,000 מיהודי אתיופיה צעדו בדרכים לכיוון גבול אתיופיה-סודן בכוונה להגיע לישראל. מספר הנספים מרעב וממחלות שונות, בדרכים ובמחנות הפליטים בסודן, נאמד בכ-4000. בפעולות ההצלה החשאיות של ממשלת ישראל בשנים 1977 - 1984 הועלו כ-7,000 מיהודי אתיופיה דרך סודן.

”מבצע משה”

מצבם של אלפי היהודים שברחו מאתיופיה לסודן ושהו במחנות פליטים תקופה ארוכה (ממספר חודשים ועד מספר שנים), היה בכי רע. הם חיו במחנות בתנאים תת-אנושיים, ועשרות מהם מתו מדי יום. מציאות זו הניעה את ממשלת ישראל להוציא לפועל בדחיפות מבצע חילוץ אווירי. המבצע, שכונה ”מבצע משה”, התנהל בין נובמבר 1984 ל-5 בינואר 1985, והוטס בו כ-7,500 מיהודי אתיופיה ברכבת אווירית לישראל. מתוכם, כ-1,500 ילדים ובני נוער שהגיעו ללא הוריהם.

המבצע היה חשאי, כך גם ההסכמה של שלטונות סודן. פריצתה של חומת הסודיות והדלפת סיפור העלייה לתקשורת בארץ ובעולם קטעה את המבצע בפתאומיות. תמיכת סודן, ארץ ערבית מוסלמית, במבצע מאחורי גבו של המשטר באתיופיה, הייתה בעיני מדינות ערב ותומכיהן בבחינת שערורייה שאין להשלים עמה. כתוצאה מהפעלת הלחץ הפסיקה סודן את הסיוע, ותנועת העולים מאתיופיה לסודן נעצרה מיד. מי שנתפסו על ידי שלטונות סודן הושלכו לכלא או הוחזרו לאתיופיה. רק התערבותה של ארצות-הברית אפשרה את סיום המבצע ואת חילוצם של היהודים שנותרו בסודן. בהסכמת המדינות הנוגעות בדבר, ובסיוע מטוסי תובלה אמריקניים, הועברו לישראל בחודש מארס 1985 כ-1,200 מיהודי אתיופיה שנותרו במחנות הפליטים בסודן. פעילות זו הוכתרה בשם: ”מבצע מלכת שבא”. בשנת 1986 התחדש זרם הבריחה של יהודי אתיופיה לסודן. בתקופה שבין 1986-1989 הועלו עוד כ-2,000 מיהודי אתיופיה ששהו במחנות הפליטים בסודן. העלייה, בקבוצות קטנות, בוצעה במבצעי חילוץ חשאיים על-ידי אנשי ”המוסד” הישראלי, דרך הים והאוויר.

”מבצע שלמה”

ב-1989 חודשו היחסים בין ישראל לאתיופיה. שגרירות ישראלית נפתחה באדיס-אבבה וטיפול בהעלאתם של יהודי אתיופיה שבני משפחתם כבר היו בישראל. רבים מהיהודים שם שמעו על חידוש העלייה, הגיעו לשגרירות ישראל ביוזמתם וביקשו לעלות לארץ. בגלל חוסר שקט ששרר באתיופיה, נוצר חשש כבד לחייהם ולביטחונם של יהודי המדינה. כוחות שהתנגדו לשלטון כבשו שטחים והתקרבו לאדיס אבבה, עיר הבירה. מדינת ישראל ויהודי אמריקה התגייסו למבצע בזק להצלתם של יהודי

אתיפיה. סכום כסף גדול, שהועבר על-ידי יהדות ארצות-הברית, שולם לשלטונות אתיפיה ו"מבצע שלמה" יצא לדרך בשיתוף-פעולה מלא של ממשלת ישראל, צה"ל, הג'וינט והסוכנות היהודית. במהלך 36 שעות בימים שישי ושבת, ה-24-25 במאי 1991, הועלו ברכבת אווירית כ-14,300 מיהודי אתיפיה. עשרות מטוסים השתתפו במבצע זה, שהיה חסר-תקדים בהיקפו בתולדות המדינה. שבעה תינוקות שנולדו בדרך היו העולים הצעירים ביותר שהגיעו לישראל ב"מבצע שלמה". כאן בארץ פגשו העולים את בני משפחתם "הותיקים" והתאחדו איתם אחרי פרידה ארוכת שנים.

הג'וינט והעליות

מעורבות הג'וינט בעליית יהודי אתיפיה ניכרה עוד בתקופה שקדמה ל"מבצע משה", העלייה הגדולה הראשונה. הג'וינט הפעיל תכניות חקלאיות ורפואיות באזור גונדר כבר ב-1984. בעקבות חידוש היחסים הדיפלומטיים בין ישראל ובין אתיפיה, היגרו כ-22,000 יהודים מהאזורים הכפריים של צפון-מערב המדינה לבירה אדיס אבבה באביב ובקיץ 1990. בפרברי העיר נוצרו מחנות פליטים לא רשמיים, שחסרו את התשתית הבסיסית הנחוצה להתנהלות תקינה של חיי יומיום. התנאים הקשים היו קרקע נוחה להתפתחות מחלות חדשות, להתפשטות מחלות קיימות ולהתגברות התמותה, בעיקר בקרב תינוקות וילדים. הסוכנות היהודית והג'וינט נחלצו לסייע לאלפי הפליטים הממתנינים לעלייה. פותחו תכניות בתחומים: הבריאות, ההזנה, הדיור והחינוך. התכניות נועדו לספק מענה מידי לצרכים השונים של השוהים בעיר הבירה שהמתינו לעלייה.

בסמוך לקונסוליה הישראלית, הוקמו על-ידי הסוכנות היהודית והג'וינט מרפאה ובית ספר ואלה פעלו מספטמבר 1990 עד מאי 1991. המרפאה נוהלה על-ידי שליח הג'וינט ד"ר ריק הודס והועסקו בה שישה רופאים, שש אחיות, רופא-בית אמריקאי ורופא-ילדים ישראלי. בצד המרפאה פעלו מעבדה ובית מרקחת. 200 מטופלים פקדו את המרפאה מדי יום. בנוסף, הפעילה המרפאה גם תכנית ביקורי-בית ומעקב. מטרת התכנית הייתה לאתר חולים ולעודדם לבוא למרפאה ולקבל טיפול רפואי. שימת-לב מיוחדת נתנה לילדים בני שש ומטה, בשל אחוזי התמותה הגבוהים בקבוצה זו. בתכנית זו הוכשרו כ-100 מבקרי-בית, כל אחד מהם ביקר 50 משפחות פעמיים בשבוע. בנובמבר 1991 נערכו ביקורי בית בבתיהם של 4,321 משפחות.

תכנית אחרת התמקדה בשיקום התזונה של העולים. בבדיקה שנערכה בקרב הילדים במקום נמצא כי 80 אחוזים מהם סבלו מתזונה לקויה. התכנית כללה הדרכת אמהות בתזונת ילדים וחלוקת "פפה" - תערובת מקומית של חיטה, עדשים, אבקת חלב וויטמינים להזנת הילדים. פעילות הג'וינט הפחיתה באופן ניכר את התמותה: ביולי 1990 נרשמו 39 מקרי מוות בקרב אוכלוסייה של 22,000 איש. בין מארס למאי 1991 נרשמו רק שלושה ארבעה מקרי מוות בחודש.

בבית הספר שהוקם סביב הקונסוליה הישראלית באדיס אבבה למדו מאות רבות של ילדים ובני נוער. בעזרת חומרי לימוד שנשלחו מהארץ על-ידי הסוכנות היהודית, הועברו שיעורים ראשונים בלימוד השפה העברית, חגי ישראל והכרת ארץ ישראל. התלמידים אף קבלו ארוחה במקום והוגשו טיפולים רפואיים של "עזרה ראשונה". חודשי ההמתנה הארוכים באדיס אבבה הסתיימו כאמור במבצע הגדול, "מבצע שלמה", במאי 1991.

הג'וינט וקליטת עולי אתיופיה

מבצעי העלייה הציבו בפני מדינת ישראל ומוסדותיה את אתגר קליטתם של העולים. מתן פתרונות ומציאת דרכים לקליטה טובה ומוצלחת, תוך הפקת לקחי העבר, חייבו היערכות בכל תחומי החיים. בעקבות "מבצע משה", בסוף שנת 1984, ובעקבות "מבצע שלמה", במאי 1991, נדרשו המוסדות והארגונים הפועלים בצדם, לקבוע סדרי עדיפויות בפעילות הקליטה — זאת בשל ריבוי הצרכים ודחיפותם. הגורמים המעורבים החליטו להעמיד את התעסוקה והחינוך בחזית תהליך הקליטה, כנושאים מועדפים לטיפול. הג'וינט היה כמובן שותף בשלבים הראשונים של קליטת העולים בארץ.

הפעילות באתיופיה שקדמה לעלייה, העלייה עצמה ושלבי הקליטה הראשונים יצרו תשתית איתנה לקשירת קשרים מיוחדים של עובדי הג'וינט עם בני העדה. קשרים אלה סיפקו כר נרחב להתוודעות מקרוב למאפיינים הייחודיים של מוצאם ותרבותם של יהודי אתיופיה. אנשי המקצוע של הג'וינט, בכללם יוצאי אתיופיה, ליוו את העולים — משלבי הקליטה הראשונים דרך ההשתכנות במרכזי הקליטה ובמגורים הזמניים ועד למעבר למגורי הקבע — וסייעו להם בנושאים הבסיסיים והחיוניים ביותר. המגע הישיר עם העולים חשף את אנשי הג'וינט לקשיים ולבעיות הקליטה הקשות שהשליכו על כל תחומי

חייהם של העולים. הדגש בפעילות הג'וינט הושם על תעסוקה, חינוך, טיפוח הנהגה ונושאים נלווים נוספים.

המחקר "שילוב עולים יוצאי אתיופיה בחברה הישראלית: אתגרים, מדיניות, תכניות וכיווני פעולה" (מכון ברוקדייל, ירושלים, מאי 2001), שמומן על ידי הג'וינט, ניתח את תהליך קליטתם של עולי אתיופיה בארץ והצביע על הגורמים העיקריים שהשפיעו על הקליטה. בין גורמים אלה: מאפייני העולים ותרבותם ותהליכי המעבר והקליטה הראשונית בארץ. המחקר הצביע גם על חוסר ההשכלה של רבים מן העולים. רובם עסקו בעבר בחקלאות ולא הכירו מסגרות חינוך ותעסוקה דומות לאלה שפעלו בישראל. רכישת השפה העברית הייתה קשה ומורכבת במיוחד עבור עולי אתיופיה, והעמידה אתגר עבור החברה הישראלית הקולטת.

הג'וינט נרתם לסייע בנושאים "הבווערים", כמו הצגת ה"מבוך" של מערכת הרווחה, מערכת התעסוקה ומערכת החינוך בפני העולים. ניתן דגש על נושאי הרווחה הדחופים ושולבו תכניות-שפה בכל אחד מן התחומים. פעילות זו הייתה חיונית ובעדיפות עליונה מבחינת העולים, אך עד מהרה הובהר לעוסקים במלאכה כי על הארגון להתכונן גם לשלבי הקליטה הבאים. לשם כך, יש להיערך לתכנית ארוכת-טווח שתקיף את הנושאים המחייבים את מעורבותן של מערכת החינוך ומערכת הבריאות ושיתוף פעולה עימן.

סיוע הג'וינט בקליטת העולים החל בסוף שנת 1984 ונעשה בשיתוף עם משרדי הממשלה, רשויות מקומיות וגופים נוספים. במארס 1985 הוחלט בג'וינט להתערב גם בתחום הבריאות, עקב בעיות קשות של העולים. החל מהמחצית השנייה של שנות ה-90, עבר הדגש בהדרגה למעורבות מערכתית כוללת של הארגון בתחומי המשפחה והקהילה. זאת תוך טיפול בנושאי התעסוקה, החינוך, הבריאות והעצמת המנהיגות הקהילתית.

פעילות הג'וינט בקליטת עולי אתיופיה בתעסוקה משנת 1985

הצורך לשלב יוצאי אתיופיה בשוק העבודה הציב אתגר ייחודי בפני החברה בישראל, ובפרט בפני המערכות המסייעות לעולים למצוא תעסוקה. מעבר לכך, ישראל לא הסתפקה בהצבת יעד של תעסוקה מלאה, אלא שאפה לעודד את שילוב העולים בעבודות מקצועיות. המעמד הסוציו-אקונומי הנמוך של יוצאי אתיופיה חייב, לדעתם של מעצבי מדיניות הקליטה, התערבות מערכתית ופיתוח גישות ושיטות חדשות. זאת מתוך ההנחה כי לא ניתן יהיה לשלב את יוצאי אתיופיה במסגרות התעסוקה הקיימות. הג'וינט נרתם למשימת קליטתם של העולים בתעסוקה. גמישותו של הארגון, קרבתו הבלתי-אמצעית לאוכלוסייה והניסיון הרב שנרכש על-ידי העובדים בשטח, תרמו לעבודתו הייחודית של הארגון. מעורבות הג'וינט בתחומים השונים מתחלקת, בהכללה, לשתי תקופות: 1. החל ממבצע משה ועד אמצע שנות ה-90, ניכרה פעילות אינטנסיבית של הג'וינט באמצעות רשת של רכזי תעסוקה. הרשת עסקה בהשמה והכשרה מקצועית במרכזי הקליטה ובאתרי המגורים הזמניים ובהתאמת הפעילות בתקופת המעבר למגורי הקבע. 2. מהמחצית השנייה של שנות ה-90 התחזקה הראייה המערכתית. הפעילות התמקדה בקידום התעסוקה בקרב אוכלוסייה קשת-השמה ובקידום הנשים, שאחוז המועסקות ביניהן היה נמוך ביותר. גישה זו באה לידי ביטוי בתכניות רש"ת - רצף שירותים תעסוקתיים; בהרחבת הפעילויות במסגרת תכנית "אשת חיל" לנשים; ובפעילות בתחום היזמות העסקית באמצעות "מרכז יזמות ארצי ליוצאי אתיופיה" במט"י נתניה.

בשנת 2005 הוקם מיזם תב"ת (תנופה בתעסוקה) להתמקדות בפתרון בעיות-תעסוקה של אוכלוסיות מיוחדות. העולים, ובתוכם עולי אתיופיה, היו אחד מקהלי היעד. המיזם הוא שותפות של הג'וינט עם ממשלת ישראל ופעילותו מתבססת על העבודה רבת-השנים של הג'וינט בנושא קליטת העולים בתעסוקה, ועל מודלים שפותחו עבורם.

פעילות הג'וינט בנושא תעסוקת עולי אתיופיה, על-פי התחומים והאגפים בארגון שעסקו בנושא

פעילות הג'וינט בנושא קליטה בתעסוקה של עולי אתיופיה התבצעה באגפים שונים של הארגון. השינויים הארגוניים והמבניים שחלו בארגון בקשר לפעילות זו מצביעים על מחויבות הג'וינט כלפי עולי אתיופיה. **הפעילות עד מבצע שלמה:** באמצע שנות השמונים, לאחר עליית "מבצע משה", עוד לא היה קיים בג'וינט אגף לתעסוקה והכשרה מקצועית עבור עולים בכלל, ועבור עולי אתיופיה בפרט. בתקופה זו התקיימה הפעילות בנושא זה במסגרת ה"אגף לפיתוח כוח אדם ומשאבי אנוש" ובמסגרת "עמישב" - המרכז לסיוע לעולי אתיופיה. זה האחרון הוקם בג'וינט לטיפול בכל הקשור לעולים האתיופיים. בחבירה זו שולבו הידע המקצועי בנושא תעסוקה והכשרה מקצועית של "האגף לפיתוח" עם המיומנות והניסיון שהצטברו ב"עמישב" בעבודת שטח עם העולים האתיופיים. מתווי המדיניות בעמישב ראו בנושא התעסוקה את אחד היעדים המרכזיים בקליטת העולים. גולת הכותרת הייתה ההכשרה המקצועית וההשמה בעבודה. בתחילת שנת 1985 הוקם "**הצוות האתיופי**" שעסק בתחום ההכשרה המקצועית. תכנית הפעולה לפרוייקט הכשרה מקצועית וקליטה בעבודה לשנים 1987-1988 כללה ארבעה מסלולי הכשרה:

1. **פרוייקט הצעירים**, המשותף למינהל הסטודנטים, משרד העבודה, משרד החינוך והסוכנות היהודית. שבו הוכשרו כ-1000 צעירים לקבלת תעודה מקצועית מוכרת והוכנו לקראת השתלבות בצה"ל ובשוק העבודה האזרחי.
2. **הכשרה מקצועית במרכזי ההכשרה** של משרד העבודה או ברשתות ההכשרה המקצועית, בשיתוף עם הסוכנות היהודית. התכנית שילבה לימודים ועבודה מעשית. במסגרת התכנית הוכשרו 80 עובדי-סמך מקצועיים.
3. **הכשרה פנים-מפעלית**. תכנית בשיתוף משרד העבודה ומשרד הקליטה, שהקיפה כ-2000 עולים שהשתלבו בקווי הייצור בתעשייה.
4. **תכניות מיוחדות** בשיתוף משרד העבודה ומשרד הקליטה, כמו: לימודים לתארים טכנאי והנדסאי; הכשרת עובדים סוציאליים חינוכיים; קורסי סייעות שיניים; קורסי אחיות מעשיות; הנהלת חשבונות; מלונאות; פיתוח תעשיות-בית.

הפעילות במהלך השנים 1991-1996 במסגרת עמישב, והאגף להכשרה מקצועית ותעסוקה: בעקבות "מבצע שלמה" התרבו הצרכים ובהתאם לכך, התרחבה פעילות הג'וינט בתחום התעסוקה. ביוזמת עמישב נערך סקר-מקצועות במרכזי הקליטה לעולי אתיופיה. סקר זה היווה בסיס למעקב בתחום התעסוקה ובתחום ההכשרה מקצועית ולאיתור בעלי-מקצוע ייחודיים או בעלי-השכלה. ערוצי הפעולה למען החיילים המשוחררים בני העדה כללו, בין השאר, שילובם במפעלי תעשייה, הכשרה פנים-מפעלית במפעלי הבנייה ברחבי הארץ והפעלת קורסים מיוחדים. בין הקורסים שהופעלו: טכנאות מטוסים בתעשייה האווירית; הסמכה למדריכים; הכנה לקצונה למשמר הגבול; קורס למדריכי ספורט; קורסי הוראה; הכשרת סגל מדריכים-חונכים; הכשרת יועצים חינוכיים.

במהלך השנים 1991-1996 היה הג'וינט מעורב — במסגרת "עמישב" ובמסגרת "האגף להכשרה מקצועית ולתעסוקה" שהוקם בסוף שנת 1993 — בתכניות תעסוקה רבות למען יוצאי אתיופיה. ביוזמת ג'וינט-עמישב ובמימונו ובשיתוף עם "המרכז לייעוץ ולמידע תעסוקתי" שעל-יד משרד העבודה, אורגנו סדנאות הכנה לעולם-העבודה במקביל ללימודים באולפן. הופעלו גם קורסים להכשרה מקצועית במרכזי הכשרה טכנולוגיים בפיקוחו הפדגוגי והמקצועי של משרד העבודה והרווחה. התלמידים קיבלו דמי-קיום ממשרד הקליטה במשך הלימודים. ג'וינט-עמישב מימן עלות העסקתו של מדריך, עולה ותיק מאתיופיה, שליווה את העולים במשך המכינה או במשך ההכשרה וטיפול בנושאים חברתיים. בחלק מן ההכשרות, מימן הג'וינט גם את הסעת העולים מאתר המגורים למרכז ההכשרה.

פעילות "האגף להכשרה מקצועית ולתעסוקה" בג'וינט, בשיתוף עם משרדי הממשלה, התנהלה בשני צירים. ציר אחד, הציר הנושאי - סדנאות, מכינות והכשרות מקצועיות בנושאים שונים כמו: מסגרות ורתכות; מלגזנות; נהיגה בטרקטורים; מכונאות וחשמל; צורפות; מטפלות; סיעוד; סיעות שיניים ושינינות. בציר השני, האזורי - על פי אזורי הריכוז של העולים, כמו: הפרוייקט לקידום עולי אתיופיה בערים נצרת-עילית ועפולה והתכנית הייחודית לשילוב עולים בעלי-מקצועות ובעלי-השכלה באזור התעשייה של מגדל-העמק.

רשת רכזי התעסוקה ביטאה היטב את מעורבותו האינטנסיבית של הג'וינט בנושא תעסוקת עולי אתיופיה, והיא נפרסה במבנה היררכי-גיאוגרפי: רכז ארצי, רכזים אזוריים, רכזים מקומיים ומדריכים-חונכים. בנוסף לכך, נפרסו רכזים על-פי ענפי תעסוקה, לדוגמה: רכזים בתחום החקלאות וגידול פרחים או רכזים בתחום ענף הבנייה. עוד נפרסו רכזי-השמה בהתאם לנושאי ההכשרות המקצועיות. הג'וינט מינה גם רכזת ארצית לתעסוקת הנשים יוצאות אתיופיה.

תפקידי הרכזים היו מגוונים, והדגשים הושמו על-פי התכנית והמקום. למשל: טיפול בכל הנושאים המקצועיים והאישיים של העובדים לרבות תנאי השכר, תנאי העבודה, זכויות העובד, קשר עובד-מעביד, מניעת נשירה מן העבודה, הדרכת העובדים במהלך העבודה; ייזום תכניות להכשרה פנים-מפעלית בסיוע גורמים קהילתיים וממלכתיים; סיוע לעובדי משרד הקליטה ולמעסיקים מילוי הטפסים הקשורים לתכנית הסיוע של משרד הקליטה. הרשת כללה גם רכזים לקורסי ההכשרה שליוו את העולים במהלך ההכשרה. בצד הרכזים עבדו גם מדריכים וחונכים והם סייעו בידי הרכזים האזוריים במילוי משימותיהם. בתחילת 1993, עם אישור מבצע המשכנתאות המיוחדות של משרד הקליטה לעולי אתיופיה - במגמה לעודד את העולים לרכוש דירות - גייס הג'וינט את רכזי התעסוקה גם לנושא זה. אלה סייעו במיפוי העולים בשלבי המעבר מהאתרים הזמניים למגורי הקבע, בגלל זיקה ישירה בין התעסוקה והדיור. פעילות רכזי התעסוקה, בתיאום עם פעילות המוסדות הקולטים, הניבה תוצאות. תמונת-מצב התעסוקה באמצע שנות ה-90 הייתה אופטימית ביותר: מרבית עולי אתיופיה הכשירים יצאו לעבודה ולימודים, והיקף האבטלה בקרב דיירי האתרים התקרב לממוצע היקף האבטלה הארצי. בשנים 1991-1996, הג'וינט היה שותף בתכניות של משרד העבודה ומשרד הקליטה להכשרה מקצועית של מאות רבות מעולי אתיופיה, ביניהם 500 בוגרי עליית-הנוער במרכזי ההכשרה. ההשמה בעבודה וקידום עולים בוגרים בלטו במיוחד בענף הפרחים ובענף הבנייה. כ-400 עולים יוצאי אתיופיה מאתרי המגורונים השונים ברחבי הארץ הושמו בעבודה בענף הפרחים. הג'וינט גם יזם והיה שותף בהפעלתה של תכנית להשמה בעבודה של 300 עולים בבתי עסק, בשיתוף עם איגוד לשכות המסחר. בתקופה זו היה הג'וינט מעורב גם בתכניות התחלתיות לעידוד יזמות עסקית של עולי אתיופיה.

הפעילות במסגרת אגף שילוב עולים, תעסוקה ויזמות (1996-2000)

בתחילת שנת 1996 הוסב שמו של "אגף הכשרה מקצועית ותעסוקה" של הג'וינט ל"אגף שילוב עולים, תעסוקה ויזמות". במסגרת המחודשת פעלו שלושה תחומים שעסקו ביוצאי אתיופיה: תעסוקה ויזמות; קידום יהודי אתיופיה ושילוב עולים; חינוך, בריאות וחברה. בהמשך, התרכזה פעילות האגף בהקניית מקצוע ליוצאי אתיופיה או בקידומם המקצועי, באמצעות קורסים להכשרה מקצועית. כמו כן, התקיימו מספר מכינות לחיילים יוצאי אתיופיה שעמדו לפני שחרור מצה"ל ולבנות השירות הלאומי מהעדה. בתחילת תקופה זו עדיין מימן הג'וינט את העסקתם של רכזי התעסוקה באזורי הארץ השונים, אך עניין זה הלך והצטמצם עם הזמן.

נושא קידום הנשים ושילובן בעבודה הודגש בתקופה זו. **תכנית השמה בתעסוקה לנשים**, שהחלה כפייילוט בשנת 1994, המשיכה בשמה החדש — **"אשת חיל"**. תכנית "אשת חיל", בשותפות עם משרד הקליטה, נועדה במקורה לתת מענה הולם לשילוב נשים עולות מאתיופיה בשוק העבודה. התכנית פעלה בשנת 1996 ב-14 יישובים וכללה למעלה מ-250 נשים. במסגרתה הועברו סדנאות לנשים אשר לא השתלבו בעבודה במטרה לתת להן מידע בסיסי על התחום, בשילוב עם אולפני עברית באוריינטציה לעבודה. כיום פועלת התכנית גם בקרב נשים עולות מקווקז, בקבוצות גברים מובטלים מעולי אתיופיה והחל משנת 2005, גם בקרב נשים מובטלות. הפעילות כוללת מתן של כלים, ידע ומיומנויות, וכן תמיכה וליווי בהשתלבות בעולם העבודה. מלבד זאת, הרכזת - בכל יישוב בו קיימת התכנית - אחראית לסיוע פרטני במציאת מקומות עבודה, ליווי האישה בתהליך ההשתלבות הראשוני ומעקב אישי בהמשך וקיום קשר עם המעסיק. שיפור השפה; העצמה אישית והקטנת התלות במערכת הרווחה; תגבור המוטיבציה והנכונות להשתלב בתכניות לימודי השפה; השכלה והכשרה מקצועית — גם הם מהישגיה של התכנית. עד לסוף 2005 השתלבו 1,449 נשים ממשותפות התכנית בשוק העבודה, כמו-גם 191 מתוך 280 גברים שהשתתפו בתכנית בחמישה יישובים בשנת 2005. החל משנת 2005 פועלת התכנית במסגרת מיזם תב"ת. בתחילת 2008 פעלה התכנית ב-15 יישובים ושותפו בה כ-1400 נשים יוצאות אתיופיה, 65 אחוזים מהן השתלבו בעבודה.

תכנית רש"ת (רצף שירותים תעסוקתיים) — חממות תעסוקה, פותחה בשאיפה לענות לקשיי השתלבותם בעבודה של עולי אתיופיה בעלי קשיי-השמה מיוחדים, בשל קשיי שפה והשכלה נמוכה. בתכנית היו שותפים משרד הקליטה, משרד העבודה והרווחה, הביטוח הלאומי, רשויות מקומיות ופדרציית סן-פרנסיסקו. ייחודה של התכנית הוא בהתייחסות לתהליך ההשתלבות בעבודה בשלמותו, תוך יצירת חממה שבה פועלים כל שלבי ההכשרה המקצועית, השלמת ההשכלה והליווי לעולם העבודה. עקרונות התכנית הם יצירת רצף בין השלבים השונים ומתן דגש על שלב ההשמה ועל שלב הליווי בתקופת ההתאקלמות בעבודה.

יזמות עסקית ליוצאי אתיופיה מ-1996

כחלק מתהליך הקליטה של עולי אתיופיה בתעסוקה, הושקעו כספים ומאמצים רבים בפיתוח יזמות להקמת עסקים קטנים. בשנת 1996 הוקם "מוקד ארצי לסיוע ליזמות ועסקים של יוצאי אתיופיה" ליד מרכז טיפוח יזמות - מט"י, בנתניה. המוקד הוקם במטרה לאגד את כל המידע על עולי אתיופיה בתחום

היזמות והעסקים הקטנים ועל-מנת לשמש מרכז ללמידה ולפיתוח תכניות ייחודיות ולהדרכת העולים. במהלך 1997 הופעלו על-ידי מט"י נתניה, בהשתתפות הג'וינט, חמישה קורסים ביזמות עסקית. כמו-כן הוקם מועדון בעלי עסקים בתל-אביב, במסגרתו התקיימו מספר מפגשים. הפעילות כללה: מתן ייעוץ עסקי ראשוני וייעוץ מתמשך; קיום מפגשי הסברה לעולים מרחבי הארץ; עריכת תכנית עסקית לעולים; תכנית חונכות עסקית הכוללת ייעוץ טרום-עסקי וחונכות המשך; חונכות קבוצתית; סדנאות וקורסים; תדריך לפעולות שיווק בשפה האמהרית ששודרו ברדיו.

שנת 2000 הייתה נקודת מפנה בתחום היזמות העסקית ואופיינה בהגברת הפעילות בשטח. מידת ההתעניינות במסלול העסקים הקטנים הלכה וגדלה. בשנה זו פתחו במט"י נתניה קורסים ליזמות עסקית המשלבים גם הכשרה מקצועית. 285 עולים יוצאי אתיופיה השתתפו בקורסי יזמות עסקית שכללו גם קורסים ליזמות נשים בנושא משפחתונים לגיל הרך.

בסוף שנת 2004 מיפה "המוקד הארצי ליזמות ועסקים של יוצאי אתיופיה" במט"י נתניה את עסקיהם של יוצאי אתיופיה בענף התבלינים. המיפוי נערך, בתמיכת המשרד לקליטת עלייה והג'וינט, מתוך הכרה כי ענף התבלינים הוא ענף מוביל בקרב יוצאי אתיופיה בישראל. במסגרת המיפוי אותרו חסמים, חסכים ואתגרים העומדים בפני העסקים. כתוצאה ממיפוי זה החל המוקד הארצי להעניק סיוע עסקי נקודתי לעסקים מתאימים.

בשנים 2005-2007, בעקבות המיפוי, הופעלה על-ידי המוקד תכנית סיוע להקמת עסק, לייעוץ ולתמיכה. בשנת 2007 פעלו כ- 300 עסקים בקרב הקהילה.

תב"ת — תנופה בתעסוקה

כאמור, עם הקמתו של מיזם תב"ת, בסוף שנת 2005, נושא התעסוקה לאוכלוסיות חלשות ובכללן העולים, זכה למעמד חשוב ביותר מבחינת ג'וינט ישראל.

מבחינה ארגונית, הוקם בג'וינט ישראל אגף חדש על בסיס שותפות בין הג'וינט ובין משרד התמ"ת. מיזם תב"ת מתייחס לשילוב בעבודה כְּכִלִי האמור להוציא את האדם ואת משפחתו ממעגל המצוקה אל המעגל-המרכזי בחברה. שלושה מושגי יסוד עומדים בבסיס העשייה של המיזם:

1. מסוגלות תעסוקתית — היכולת להתקבל לעבודה וגם להתמיד בה. קשור בשילוב של הכשרה בסיסית, השלמת השכלה ורכישת השפה.

2. יציבות תעסוקתית — על-ידי הסרת המכשולים, תוך תהליך ההתנסות במסגרת העבודה, באמצעות ליווי העובדים בהכשרה, בהשמה ובחונכות.

3. מובילות חברתית — רכישת השכלה או קידום לתפקיד ציבורי או פוליטי. אלה יסייעו לקדם את העובדים לתעסוקה יוקרתית יותר ובעלת רמת הכנסה גבוהה יותר, וכך יקדמו אותם מבחינה חברתית.

הדגש הניתן על העולים במיזם התעסוקה בא לידי ביטוי בסכום המוקדש להם, מתוך התקציב לכלל אוכלוסיית היעד. תקציב מיזם תב"ת לעולים לשלוש שנות הפעילות 2006-2008, הוא \$8,146,468. העלות הכוללת לתכניות התעסוקה היא \$14,720,144. מספר המשתתפים המתוכנן הוא 13,620 עולים, כאשר כ-10,000 מהם הם עולים מאתיופיה.

במסגרת מיזם תב"ת ממשיכות לפעול תכניות ותיקות לקליטה-בתעסוקה לקהילת יוצאי אתיופיה, ובצידן מספר תכניות חדשות:

1. "אשת חיל" (ראה לעיל)
2. רש"ת (רצף שירותים תעסוקתיים) — חממות תעסוקה (ראה לעיל)
3. עצמאות — תכנית הפועלת משנת 2001 ונועדה ליוצאי אתיופיה שאינם חלק ממעגל העבודה. תעסוקה היא אחד ממרכיבי התכנית ההוליסטית, המתייחסת למשפחה כמכלול. התכנית פועלת בעשרה יישובים שבהם עולי אתיופיה ובשני יישובים שבהם עולים מקווקז, ומקיפה כ-50 משפחות בכל אחד מהם.
4. דלת פתוחה — תכנית חדשה להקניית השפה העברית, להשלמת השכלה, להכנה להשתלבות בעולם העבודה ולקידום עובדים באמצעות לימודים המיועדת לעולים מבוגרים מאתיופיה, קווקז ובוכרה. כיום מקיפה התכנית כ-300 לומדים בעשרה יישובים בכל רחבי הארץ, בגילים 20-50.
5. יזמות עסקית: (ראה לעיל) "המוקד הארצי לסיוע ליזמות ועסקים של יוצאי אתיופיה" פעל בסוף שנת 2007 בשיתוף ובמימון תב"ת-ג'וינט ישראל והמשרד לקליטת עלייה.

יזמות למען שילובם בתעסוקה של אקדמאים יוצאי אתיופיה:

1. במטרה להתמודד עם קשייהם של אקדמאים עולים בשוק העבודה, יזם הג'וינט ב-2007 פרויקט מתמחים רב-תרבותי. הפרויקט נועד להקנות לאקדמאים אלה תחומי התמחות הרלוונטיים לשוק

העבודה, וזאת כבר בשלהי תקופת לימודיהם. הקורסים מתקיימים באוניברסיטה העברית בירושלים, כחלק מתכנית הלימודים, ומשלבים לימודים אקדמיים לצד התמחות מעשית. גם סטודנטים במכללות בירושלים יכולים לקחת חלק בהתמחות. קהל היעד: סטודנטים עולים - ותיקים וחדשים — מקרב יוצאי אתיופיה, קווקז ובוכרה.

2. מלבד הפעילות שנועדה לאקדמאים מתחומי השכלה שונים, עמותת טבקה מקיימת - בשיתוף עם תב"ת-ג'וינט ישראל, הסוכנות היהודית וגופים אחרים - את תכנית **עולים במשפט ובצדק**. התכנית נועדה לקדם את שילובם של משפטינים מבני הקהילה בתחום המקצועי שרכשו, על רקע הקשיים עמם הם מתמודדים.

תעסוקה בפעילות הג'וינט למען שיקום הצפון

מפרוץ מלחמת לבנון השנייה התגייס הג'וינט, בסיוע "איחוד הקהילות היהודיות של צפון אמריקה" (UJC), לסייע לתושבי הצפון. הפעילות מתמקדת ביישובים "בקו האש הראשון": צפת, נהריה, עכו, מעלות ויישובים ערביים ודרוזים. בנוסף, פועל הג'וינט בחיפה. במסגרת פעילות החירום שולב גם מיזם תב"ת שהחל לפעול באזור הצפון. מפעילויות המיזם: סיוע לעסקים קטנים, תכניות עבור תשתיות לתעסוקה (כגון רשות מקדמת תעסוקה ומעברים) ותכניות הכשרה לתעסוקה.

לסיכום:

השתלבותם של יוצאי אתיופיה בתעסוקה מלווה בקשיים הגדולים שבהם נתקלים בעשור האחרון עובדים בלתי-מקצועיים בשוק העבודה הישראלי. שיעור התעסוקה בעבודות בלתי-מקצועיות בקרבם גבוה באופן משמעותי ביחס לכלל העובדים היהודים. לעומת זאת, שיעור העובדים המועסקים במקצועות אקדמיים, חופשיים, טכניים וניהוליים — נמוך. ניתן לקשור נתונים אלה לרמת ההשכלה

הנמוכה, בהשוואה לכלל האוכלוסייה היהודית, של יוצאי אתיופיה. עם זאת, מסתמנת מגמה חיובית בתחום רכישת השכלה, בעלייה באחוז בוגרי 12-13 שנות לימוד ובצמצום מספרם של נעדרי השכלה. על אף ריבוי החסמים העומדים בפני יוצאי אתיופיה בהשתלבות בעבודה, כמו מיעוט השכלה וחוסר שליטה בעברית, נמצא כי רבים מן העולים בכל הגילים ובכל קבוצות ההשכלה עובדים וכי שיעור השתתפות הנשים נמצא במגמת עלייה. יחד עם זאת, במחצית הראשונה של שנת 2007, העידו הנתונים על שיעור תעסוקה נמוך ושיעור אבטלה גבוה בקרב יוצאי אתיופיה, בהשוואה לכלל האוכלוסייה. האקדמאים יוצאי אתיופיה הם בבחינת חלוץ ההולך לפני המחנה, והם מקור המסמן את התקווה להשתלבותם הכלכלית והחברתית. אולם גם הם מתמודדים עם אתגרים וקשיים רבים המשותפים לכלל יוצאי אתיופיה.

פעילות הג'וינט בקליטת עולי אתיופיה בחינוך משנת 1995

על קשיי הקליטה הכלליים — כמו מעבר תרבותי חד, דפוסי התנהגות בלתי מוכרים וקשיי שפה — נוספו קשיי הקליטה של ילדי העולים מאתיופיה, במוסדות החינוך ובחברת התלמידים ילידי הארץ. מכון ברוקדייל עיבד נתונים ממפקד האוכלוסין של שנת 1995 במטרה לעמוד על המבנה הדמוגרפי וההון החברתי של העדה האתיופית. העיבוד העלה שני ממצאים עיקריים בתחום החינוך:

1. רבים מן המבוגרים היו חסרי השכלה בהגיעם לארץ ואף לא ידעו קרוא וכתוב בשפת מוצאם. המחקר הניח כי הייתה לכך השפעה גם על קליטת ילדיהם במערכת החינוך.
2. ההתנסות של רוב הילדים העולים במערכת החינוך האתיופית הייתה דלה, הן בכמות והן באיכות. עוד נתונים חשובים בנושא שעלו מן המפקד עסקו בפן הסביבתי:

1. יוצאי אתיופיה מתגוררים בריכוזים גבוהים באזורי ספר ובשכונות עניות. הדבר משפיע על ההזדמנויות הפתוחות בפניהם מבחינת חינוך, תעסוקה וגישה לשירותים איכותיים.
2. העולים מרוכזים במספר קטן של בתי ספר, בעיקר בחינוך הממלכתי-דתי ובפנימיות. מערכת החינוך נדרשה להיערך לקליטת התלמידים עולי אתיופיה תוך למידה של מורכבות הבעיות, עמידה על קשיי הנקלטים ועל קשיי החברה הקולטת: בית הספר, המורים, המסגרת הכיתתית וחברת התלמידים. למידה נדרשה הן בתחום הפדגוגי - בחינת התכניות הקיימות ומידת התאמתן לעולים ובחינת קשיי הלמידה במסגרת החדשה הקולטת, והן בתחום החברתי-תרבותי - הכרת הקודים התרבותיים הבלתי מוכרים לצוותי ההוראה, לצוותי הטיפול ולציבור התלמידים. משרד החינוך, האמון על הטיפול בחינוכם של ילדי ישראל, נדרש לתת מענה ממסדי-חינוכי לילדים עולי אתיופיה.

הג'וינט נרתם לסייע גם בתחום הקליטה בחינוך. מבחינה ארגונית, פעל הג'וינט בנושא החינוך של עולי אתיופיה באגפים ובתחומים השונים שלו, ולא ייחד אגף או תחום מיוחד לנושא. בסוף שנות ה-80 ובראשית שנות ה-90 היה עמישב, המרכז לסיוע לעולי אתיופיה, הכתובת בג'וינט לכל נושא קליטת העולים האתיופיים ורווחתם. בין התכניות הראשונות שפותחו בעמישב היה פרויקט החינוך לבריאות מינית. פרויקט זה הופעל באתרי הקרוונים, במרכזי הקליטה ובמרכזי ההכשרה המקצועית. באותה

תקופה הודגש הטיפול בנושאי הרווחה הדחופים של העולים, ופחות מכך המעורבות במערכות הגדולות שעליהן אחראי משרד החינוך.

במחצית הראשונה של שנות ה-90, לאחר "מבצע שלמה", הגברו המאמצים בג'וינט ליזום תכניות ופרויקטים חינוכיים לתלמידים עולי אתיופיה. זאת במטרה לתת מענה לצרכים חינוכיים-חיוניים וכדי למנף פרויקטים המוצעים על-ידי גופים שונים. תחילה, הושם דגש על התאמת פרויקטים חינוכיים קיימים לקהלי-יעד שונים באוכלוסייה האתיופית. לדוגמה, פרויקט **מפנה** העוסק בנוער מנותק עבר תהליך של שינויים והתאמה לאוכלוסיית עולי אתיופיה בשלושה מוסדות חינוך. תכנית **האתגר** העוסקת בגיל הרך, שהג'וינט היה שותף לה, עברה אף היא תהליכי שינוי והתאמה למשפחות יוצאות אתיופיה באתרי הקרוונים, שלהן ילדים בגיל המתאים.

לפי נתונים שהעביר משרד החינוך לג'וינט: בסוף 1993, כמעט עשר שנים אחרי "מבצע משה", היה מספר התלמידים עולי אתיופיה 8,170. כ-65 אחוזים מהם למדו בבתי הספר היסודיים, 17 אחוזים בחטיבות הביניים ו-18 אחוזים למדו בבתי הספר התיכוניים. מרבית התלמידים - 7,626 - למדו בבתי ספר בפקוח ממלכתי-דתי. רמת ההישגים הלימודיים של מרביתם הייתה נמוכה. רבים מן התלמידים למדו בכיתות קלט, דבר שלא תרם להשתלבותם החברתית. צוותי ההוראה בבתי הספר התקשו להתמודד עם בעיות הקליטה של התלמידים ותרבותם הבלתי מוכרת.

בג'וינט הגיעו למסקנה, לאחר בדיקות שטח וכמענה לביקורת מצד העמותות של יוצאי אתיופיה, כי יש מקום להגביר את הפעילות החינוכית של הארגון ולהרחיבה. ההרחבה תהיה בשיתוף פעולה עם משרד החינוך, ובייחוד באזורים שבהם יש ריכוזים גדולים של עולים. החלטה זו גרמה למהפך בהיקף הפעילות של הארגון בתחום החינוך. משמעותה הייתה כי הג'וינט החל לראות בחינוך בתוך המערכת הממסדית הקיימת נושא לגיטימי להתערבות ולפעילות. גם במקרים בהם אין מדובר בנוער מנותק שנשר מן המסגרת — אוכלוסיית היעד המובהקת של הארגון.

לקראת אמצע שנות ה-90 הוקם בג'וינט אגף מיוחד לטיפול בנושאי חינוך ועולים, "אגף חינוך ונוער". הפעילות בפרויקטים חינוכיים נקודתיים, שהקיפו מספר לא גדול של תלמידים עולים והתרכזו ברובם באוכלוסיית הקרוונים, הוחלפה בתכניות התערבות מערכתיות בפריסה גיאוגרפית רחבה.

הקמת אגף חינוך ונוער ביטאה מדיניות חדשה: לא עוד טיפול בנושא של קליטת ילדי העולים בתחום החינוך בצד הטיפול בכל היבטי הקליטה האחרים. מעתה, מתן דגש ושימת-לב מיוחדים לנושא החינוך כאחת ממטרות-העל של קליטת העולים.

במסגרת האגף פותחו מגוון תכניות הכוללות אסטרטגיות-פעולה מיוחדות, שירותי תמיכה מקצועיים ושיתוף פעולה בין בית הספר לקהילה. חלקן נועדו לקידום של ילדים ונוער המצויים בסכנת נשירה, בתוכם ילדי עולים, ואחרות יחדו מלכתחילה לילדים ונוער יוצאי אתיופיה (חלקן התרחבו ברבות הימים לעולים מחבר העמים). התפיסה בבסיס ההתערבות הייתה פיתוח תכניות המכוונות לתלמידים בסיכון, דרך השפעה רחבת טווח בבית הספר. התכניות שיועדו לספק תשומות במגוון תחומים רחב, הן בתחום הלימודים והן בתחומים הרגשיים, החברתיים והקהילתיים.

תכנית ההתערבות החינוכית הראשונה שפיתח ג'וינט במסגרת מאמציו לסייע בקליטת הילדים יוצאי אתיופיה במוסדות החינוך הייתה תכנית "שילובים". התכנית הייתה בבחינת ציון דרך והגיעה לקהל גדול. "שילובים" טיפלה במכלול המעגלים הבית-ספריים כדי לשלב בין התלמידים בבית הספר היסודי כמו-גם בין התרבויות - הקולטת והנקלטת. עוד שילבה התכנית בין מתודות פדגוגיות ופסיכולוגיות כדי להגיע לתלמיד ברמה האינדיבידואלית. הנושאים המרכזיים חולקו למסגרת זמן של ארבע שנים, בכל אחד מבתי הספר שבתכנית. החלוקה נעשתה על-פי שלושה תחומי ההתערבות העיקריים שנקבעו: התחום הפדגוגי (דגש על מיומנות השפה); התחום החברתי-קהילתי (דגש על חשיפת המורים לתרבות האתיופית); והתחום המערכתי-ארגוני (פיתוח צוותי ניהול וצוותי משימה).

התכנית, בה היו שותפים משרד החינוך, המנהל לחינוך דתי והג'וינט, פעלה כפיילוט מסוף שנת 1993 (באגף שילוב עולים), והתרחבה במחצית השנייה של שנות ה-90 (באגף חינוך ונוער) לבתי ספר רבים ברחבי הארץ. בקהל היעד נכללו התלמידים בבתי הספר קולטי העלייה. קהל יעד נוסף היו המורים וצוותי העזר בבתי הספר שבהם פעלה התכנית. במהלך שש שנות הפעלתה (1994-1999) השתתפו בתכנית "שילובים" 20,000 תלמידים, 30 אחוזים מהם עולים, ו-3,000 אנשי צוות ב-54 בתי ספר שקלטו עולים מאתיופיה. התכנית קידמה את התלמידים העולים בבתי הספר שהשתתפו בה, ותרמה להתערותם החברתית. למרות זאת, עדיין נותר פער גדול בין התלמידים העולים ובין הוותיקים. מנקודת ראייה של מפתחיה בג'וינט, היוותה התכנית פריצת דרך ותרמה לפיתוח תכניות-התערבות מערכתיות נוספות בתוך המערכת הממסדית.

תכנית סח"ח, ותכניות אדם וזינוק שנבנו על בסיסה, היו תכניות בעלות השפעה רחבת-טווח. תכניות אלה פותחו בג'וינט בכוונה לחולל בבית-הספר שינוי מערכתי. הן נועדו לשפר את העבודה בסביבה ההטרוגנית של בתי הספר באמצעות איתור תלמידים בעלי הישגים נמוכים בלימודים. תכנית סח"ח — סביבה חינוכית חדשה — שפותחה בשיתוף משרד החינוך, אגף שחר ומשרד העבודה והרווחה —

צמחה מתוך אידיאולוגיה חברתית המנסה להתמודד עם סוגיית אי השוויון החברתי בחברה הישראלית. אי השוויון מתבטא בפערים לימודיים בין קבוצות האוכלוסייה השונות ובהתפשטות תופעת הנשירה, כולל הנשירה הסמויה.

מחקרים הראו כי הנשירה הסמויה רווחת יחסית בקרב יוצאי אתיופיה, וכי שיעורי הניידות שלהם בין בתי הספר גבוהים. מפתחי התכנית ראו בצמצום ממדי הנשירה ושיפור ההתנהגות הלימודית את יעדיה העיקריים. שיפור ההתנהגות הלימודית משמעו צמצום הבעיות הכרוכות בהתנהגות אלימה והעלאת הדימוי העצמי של התלמיד ותחושת השייכות שלו. נקודת המוצא הייתה האמונה שמערכת החינוך היא אחד הכלים המרכזיים בהתמודדות עם צמצום הפערים וסוגיית אי השוויון החברתי. יצירת הסביבה החינוכית החדשה חייבה בין השאר גם מספר שינויים מערכתיים בתוך בית הספר. ביניהם: בניית מרחב למידה גמיש ועתיר טכנולוגיה ותמיכה מקצועית של צוות מקצועי חיצוני בצד צוות בית הספר.

התכנית פעלה משנת 1993 בחטיבות העליונות של בתי הספר העל-יסודיים שבפיקוח משרד החינוך: בכיתות ההכונן בבתי הספר המקיפים; במרכזי החינוך שבהם לומדים כ-30 אלף תלמידים; ובמסגרות ההכשרה המקצועית, שבפיקוח משרד הרווחה והשירותים החברתיים, שבהן לומדים כ-15 אלף תלמידים תת-משיגים. בשנים 2005-2006 בוצעה יציאה הדרגתית של הג'וינט מן התכנית והיא הועברה לאחריתו המלאה של משרד החינוך. "סביבת לימוד חדשה" הפכה לתפיסת עולם עבור כל מי שנחשף אליה, הן ברמת הפרט והן ברמת הארגון. בינואר 2004 יצא לאור מסמך המסכם את הידע המעשי אשר הצטבר במשך שנות העבודה, מתוך כוונה להנחילו לכל בעלי העניין. מתוך תכנית סח"ח, ועל בסיס עקרונותיה, פותחה בג'וינט התכנית החינוכית-המערכתית לנוער יוצא אתיופיה בחטיבת הביניים, **תכנית קשרים** - לקידום הפדגוגי, החברתי והתרבותי. התכנית פותחה בשיתוף עם משרד החינוך, אשלים, רשויות מקומיות ורשתות חינוכיות. יעדיה של התכנית הוגדרו על פי שלושה מישורי התערבות המשפיעים במשולב על עולמו של התלמיד:

- המישור המשפחתי - הרחבת ההיכרות של ההורים עם תהליכי הלמידה של ילדיהם ומעורבותם בתהליכים אלה. בנוסף, חיזוק הקשר של ההורים עם בית הספר.
- מישור הצוות החינוכי - מתן כלי אבחון לצוות החינוכי ובניית תכניות עבודה שתייעלנה את העבודה החינוכית ותשפר את הישגיה.
- המישור הארגוני-מערכתי - התארגנות ביה"ס כארגון לומד ומיפוי הצרכים הדרושים להשתלבות התלמידים.

אחד מאפיקי הפעולה של תכנית קשרים היה **האפיק הקהילתי** - תהליך הנחיה של קבוצת הורים על ידי מנחים יוצאי העדה. הקבוצה הפכה לקבוצה לומדת ונחשפה לעולם המושגים של המערכת החינוכית הלא-מוכרת. הקבוצה למדה גם להכיר את מבנה המוסד החינוכי שבו ילדיהם לומדים, את בעלי התפקידים שבמוסד ואת מגוון האפשרויות והמגמות הקיימות בו. פעילות זו תרמה לחיזוק הקשר בין ההורים ובית הספר ועודדה התערבות ולקיחת יוזמה מצד ההורים בתהליך החינוכי של ילדיהם. ברבות הימים הפך אפיק זה לתכנית העומדת בפני עצמה שזכתה להצלחה רבה. תכנית "האפיק הקהילתי" הובילה לפריצת דרך בפיתוח תכניות בשיתוף הורי התלמידים ולמענם, כמו-גם תכניות לשיפור השפה. במהלך השנים 1996-2003 פעלה תכנית קשרים ב-24 בתי ספר ב-12 יישובים. ההישגים העיקריים של התכנית, על פי דו"ח מכון ברוקדייל, היו: הפעלת מרכזי למידה בבתי הספר, הקמת סדנאות הנחייה להורים יוצאי אתיופיה ומתן הנחייה למורים בתחומי הפסיכו-פדגוגיה ובתחום הדידקטיקה החלופית. כמו כן חל שיפור אצל התלמידים העולים במוטיבציה ללימודים.

תכניות חינוכיות במסגרות מיוחדות

ב"אגף חינוך ונוער" של הג'וינט פותחו תכניות נוספות, בשיתוף משרד החינוך, כדי לתת מענה גמיש ומקיף לצורכיהם של התלמידים בסיכון. המענה ניתן הן באמצעות השתתפות חלקית במסגרת המיוחדת, לצד המשך לימודים בכיתת האם הרגילה, והן באמצעות מתן תמיכה חברתית, טיפולית או לימודית.

תכנית "מלא" - מרחב לימודי אחר, כוללת הקמת יחידות מיוחדות לילדים מנותקים או בעלי קשיי הסתגלות. ביחידות אלה יכולים הילדים לקבל תשומות מיוחדות מצוות בין-מקצועי, לפי צורכיהם האישיים. התכנית פותחה עבור כלל תלמידי חטיבות הביניים המצויים בסכנת נשירה, ובתוכם גם תלמידים עולי אתיופיה. בתכנית מל"א העבודה היא פרטנית-טיפולית ומתבצעת בתוך מרחב מוגדר בבית הספר. לכל אחד מן המשתתפים מוקצה מרחב פיזי (לדוגמה, חדר), צוות מיוחד ומערכת שעות מוגדרת. התכנית התחילה בשנת 1996 וממשיכה לפעול גם בשנת 2008.

תכנית עוגן - צמצום מקדמי נשירה בקרב תלמידים עולים

תכנית עוגן, שלא כתכניות סח"ח ומל"א, היא תכנית שיועדה מלכתחילה לתלמידים עולים, כ-65 אחוזים מהם עולים מאתיופיה. התכנית פותחה על ידי משרד החינוך ו"אגף חינוך ונוער" בג'וינט, ונועדה לצמצם את מקדמי הנשירה בקרב תלמידים עולים בחטיבות ביניים עתירות-עולים. התכנית שואפת לאתר תלמידים אלו, סמוך ככל האפשר למועד הגעתם לחטיבת הביניים, ולהפעיל בעבורם תכנית התערבות מונעת — בטרם יתחיל תהליך הנשירה. התכנית פועלת על-ידי עידוד גורמים חיוביים בתלמיד עצמו ובסביבתו ובאמצעות מערך ארגוני שכולל רכז בית-ספרי, צוות עוגן וגורמים חיוביים מעצמים נוספים. התכנית החלה לפעול בשנת 2003. בשנת הלימודים תשס"ח הקיפה התכנית כ-150 בתי ספר, פנימיות ו"מפתנים" ברחבי הארץ.

תכנית נוספת שיועדה מלכתחילה לתלמידים עולי אתיופיה היא **אופק לבגרות**. תכנית זו, פרי יוזמתם של הג'וינט והחברה למתנ"סים, נועדה: למניעת נשירה; להגברת המוטיבציה; להעצמה אישית; לשילוב חברתי; ולהרחבת מעגל התלמידים העולים הזכאים לתעודת בגרות. כך יוכלו התלמידים להשתלב בלימודים אקדמיים במוסדות להשכלה הגבוהה. במקור נוצרה התכנית למען תלמידים עולי אתיופיה בחטיבה העליונה ובמהלך השנים התרחבה גם לתלמידים יוצאי ברית המועצות לשעבר. התכנית פועלת משנת 2000. בשנת 2007 היא פעלה ב-13 ישובים שבהם אחוז גבוה של עולים והשתתפו בה 2,800 תלמידים, מתוכם כ-1,000 תלמידים יוצאי אתיופיה. 75 אחוזים מבוגרי התכנית בשנת הלימודים תשס"ו היו זכאים לתעודת בגרות מלאה. כמחציתם היו זכאים לתעודת בגרות איכותית שתאפשר להם ללמוד במוסדות אקדמאים.

לתכנית המקורית נוספו 2 אפיקים: "פרחי אופק" — תכנית פדגוגית-חברתית הנותנת הזדמנות נוספת ללימודים לקראת בחינת הבגרות; ו"אופק מתנדב", תלמידי אופק מתנדבים בקהילות שלהם ומסייעים לצעירים ולקשישים.

קבוצה אחרת של תכניות הן **התכניות למען ילדי עולים בהפעלת מתנדבים**.

תכנית גמל"א — גמלאים למען אתיופים, היא תכנית ותיקה שפותחה בג'וינט ובאשל — האגודה לתכנון ולפיתוח שירותים למען הזקן בישראל, מיסודם של הממשלה וג'וינט ישראל. בתכנית זו נוצר שיתוף ייחודי בין קהל היעד של "אגף חינוך ונוער" וקהל היעד של אשל. במהלך השנים הורחבה אוכלוסיית

היעד והיא כוללת גם תלמידים עולים מעדות אחרות וכן תלמידים ערבים ודרוזים, ילדי עובדים זרים ותלמידים "צברים" מרקע סוציו-אקונומי חלש. כל אלה מתקשים במיומנויות יסוד וזקוקים לסיוע בלימודים. התכנית נועדה לסייע באופן פרטני לתלמידים לשפר את הישגיהם הלימודיים, ובכך לחזק את הדימוי העצמי שלהם ולתרום להשתלבותם בחברה. התכנית פועלת ב־ 44 רשויות ומונה כ-1,600 מתנדבים וכ־1,800 תלמידים, ביניהם יוצאי אתיופיה רבים. בנוסף לפיתוח תכניות חינוכיות לתלמידים יוצאי אתיופיה, יזם הג'וינט את יצירתם של שתי מסגרות ארגוניות גדולות: **הקואליציה לקידום חינוכי של יוצאי אתיופיה ותכנית פאקט.**

הקואליציה לקידום חינוכי של יוצאי אתיופיה

בשנת 1997 הוקמה "הקואליציה לקידום חינוכי של יוצאי אתיופיה". גוף זה נועד לשמש פורום חשיבה חינוכי-מקצועי ומסגרת להתמודדות עם בעיות ברמה הכוללנית ומתן מענים לבעיות אלו, למען אוכלוסייה זו. ייזום הגוף הזה והקמתו היוו נקודת מפנה בפעילות הג'וינט בקרב העדה האתיופית בישראל. מבחינת הארגון, המפנה מציין את הדגשת הפעילות למען קליטת העולים בנושאי החינוך, בצד מגוון הנושאים החברתיים-תעסוקתיים. "הקואליציה" איגדה בתוכה את מכלול הארגונים הממשלתיים, המקומיים והוולונטריים המעורבים במתן שירותים לילדים ולבני נוער יוצאי אתיופיה ומשפחותיהם. מטרת-העל היתה לשפר את העשייה החינוכית והתרבותית, ולתת לבני העדה כלים למוביליות חברתית ולזירוז האינטגרציה שלהם בחברה הישראלית. הג'וינט הנהיג התערבות רחבת היקף זו. "הקואליציה" פעלה באמצעות חמש ועדות מקצועיות שטיפלו בחתכי גיל שונים, ביניהן - לראשונה מבחינת פעילות הג'וינט - הוועדה לגיל הרך. הוועדות פעלו בעיקר בתחומים של איסוף מידע, הגדרת צרכים וקביעת סדרי עדיפויות. הישגיה הגדולים של הקואליציה היו בהנחת התשתיות ברמה הלאומית וברמה המקומית. תשתיות אלה אפשרו בניית תכניות ושיתוף פעולה בין כל הגורמים השותפים. תחת קואליציה זו צמחה בג'וינט התכנית הייחודית - **תכנית פאקט PACT-Parents And Children Together**, **לקידום ילדים יוצאי אתיופיה בגיל הרך ומשפחותיהם.** התכנית יועדה לערים בעלות ריכוז גדול של עולים מאתיופיה. התכנית - שותפות של הג'וינט, עשר פדרציות, משרדי ממשלה, רשויות מקומיות ועמותות יוצאי אתיופיה - פועלת משנת 1998 והגיעה עד סוף 2007 ל-14 ישובים. יותר מ-13,000 ילדים יוצאי אתיופיה, 5,000 הורים ומאות אנשי מקצוע בדרגים השונים נהנים ממנה. עקרונות פעולתה הם: התאמה

לצרכים הייחודיים של כל פרט ושל כל קבוצה; מעורבות הורים כאחראים מרכזיים לתהליך החינוך של ילדיהם; שילוב ותיאום בין כל הגורמים הפועלים במערכת; העצמת הקהילה יוצאת אתיופיה והתבססות על התרבות והמורשת שלה כמקור ללמידה ולגאווה. תחת "המטרייה" של פאקט פועלות עשרות תכניות הכוללות מסגרות יום, תכניות התערבות למשפחה ותכניות העשרה. התכנית הורחבה לתכנית פאקט+, לגילאי כיתות א-ב.

תכנית פאקט יצרה "מטרייה" הסוככת מעל תכניות קיימות לגיל הרך, פיתחה מענים חדשים וחיברה בין הגורמים והמערכות השונים. נכללים בכך גורמים המעורבים במישור הממלכתי ובמישור המוניציפלי, וכן הארגונים והעמותות השונות. בנוסף, היא הביאה את הקהילה למודעות לשירותים הקיימים ויצרה עבורם כתובת אחת ביישוב לגבי הגיל הרך. בג'וינט רואים ביצירת פאקט ובהתייחסות לילדי הגיל הרך בקרב עולי אתיופיה הישג מקצועי גדול.

פעילות הג'וינט בתחום החינוך למען עולי אתיופיה, זיהתה את הצורך החיוני בשילוב הטיפול בילד — בכל טווח הגילים — יחד עם הטיפול במשפחתו. זאת תוך ראיית צורכי בני המשפחה כולה והבנת מכלול הקשיים והבעיות שנוצרו לעדה בתהליך המעבר הקשה. במגמה להשפיע על קהל היעד ברמה האישית, המשפחתית, המוסדית והקהילתית, הורחבה היריעה של מסגרת הפעולה לטווח כל גילי התלמידים. היא כוללת את כל התכניות הפועלות בשטח כיום, מגיל לידה ועד גיל סיום החטיבה העליונה.

פעילות ג'וינט ישראל בטיפוח ההנהגה בקרב עולי אתיופיה

הנהגה מסורתית

שני גופים הרכיבו את ההנהגה המסורתית באתיופיה: הקייסים והשמגלץ. הקייסים כיהנו כמנהיגים הרוחניים וניהלו את הטקסים הדתיים של העדה, בכללם טקסי הנישואין והגירושין, ופסקו בכל נושא דתי. השמגלץ, זקני העדה, פעלו בצדם של הקייסים בתחום המשפטי הפנימי ותיווכו בסכסוכים בין אדם לרעהו ובסכסוכים בתוך המשפחה.

עם עלייתם לארץ, נפגע מעמדם של הקייסים. פגיעה זו קשורה, בין השאר, קשר הדוק בשאלת ההכרה ביהדותם של בני העדה על-ידי הרבנות הראשית בארץ. זאת בנוסף לעובדה שהקייסים לא הוכרו בתחילה כסמכות דתית קובעת-הלכות על ידי הרבנות הראשית. מהקייסים נמנע גם לקיים טקסי נישואין וגירושין. השמגלץ איבדו גם הם ממעמדם, מתפקידם ומסמכויותיהם בעקבות התפוררות המבנה הכפרי והמשפחתי ופיזור הקהילות השונות ברחבי הארץ. תהליך זה יצר חלל במנהיגות של הקהילה ופגע באפשרות לשמר ולהנחיל את המורשת התרבותית והרוחנית לצעירי הקהילה.

אחת מן המשימות שניצבו בפני המוסדות הקולטים את יוצאי אתיופיה הייתה סיוע בפתרונו של משבר ההנהגה. המטלות הראשונות היו שיקומו ושימורו של מעמד ההנהגה הרוחנית וטיפוח מנהיגות רוחנית צעירה המעוגנת בחברה הישראלית המודרנית. הג'וינט נרתם לסייע במשימה זו והיה שותף לשתי תכניות להכשרת הנהגה רוחנית: האחת הכשרת הקייסים בשנים 1985-1987, והשנייה תכנית הכשרת רבנים צעירים בשנים 1988-1994.

תכנית הכשרת הקייסים, שהתבצעה בסמוך לעליית יהודי אתיופיה ב"מבצע משה", נועדה להכשירם לתפקוד כמנהיגים רוחניים לבני העדה במסגרת הרבנות המקומית. ההכשרה התבצעה במכון מאיר מוסד חינוכי-דתי ברוח הציונית הדתית — ובשיתוף משרד הדתות, משרד הקליטה והרבנות הראשית לישראל. תכניה כללו לימוד השפה העברית ונושאים ביהדות. התכנית כללה הכשרת הקייסים כשוחטים. הסמכתם כשוחטים החזירה להם את הזכות שנשללה מהם עם עלייתם ארצה, והיה בה משום פיצוי-מה על הפגיעה במעמדם. במהלך השנים 1988-1990 התקיימה במכון מאיר גם תכנית

ההעשרה שכללה עיון ולימוד בפרשת השבוע, הלכה, סידור התפילה ומחשבת חז"ל. ב-1988 שובצו שמונה קייסים במועצות הדתיות. היו שראו בזה משום פריצת דרך, אחרים טענו כי ההישגים היו מזעריים שכן "שילובם" של הקייסים במועצות הדתיות הותיר אותם נטולי סמכות ממשית. עם זאת, ההכשרה סייעה לקייסים להתוודע להוויה הדתית-רבנית שהייתה זרה להם.

עד סוף שנת 2005 היו ברחבי הארץ 75 קייסים. 45 מהם הוסמכו באתיופיה ועל מעמדם לא היו עוררין, וכ-30 מהם עלו לארץ בהיותם בתהליך הלמידה לקראת כניסתם לתפקיד, ואת הסמכתם קבלו בארץ מהקייסים הותיקים. על-אף שבפועל מצטמצמים תפקידיהם של הקייסים לטקסי החגים והאבלות, בני העדה עדיין רואים בהם את הסמכות הרוחנית העליונה של עדתם.

תכנית הכשרת רבנים צעירים, יוזמה משותפת של הג'וינט, מכון מאיר בירושלים ומשרד הדתות, נועדה לטפח הנהגה רוחנית צעירה, בצד הנהגה המסורתית של הקייסים. התכנית נהגתה מתוך הראייה כי הנהגה צעירה זו — שורשיה מעוגנים אמנם בארץ המוצא אתיופיה, אך פניה לארץ הקולטת, וכוחה הפיזי והנפשי עמה. הנהגה כזו עשויה להוות גשר בין עולם העבר של העולים, בכל מה שנוגע למנהגי הדת והמסורת היהודית, לבין העולם הדתי-הלכתי הרבני. מובילי התכנית האמינו כי טיפוח מנהיגות רוחנית צעירה, שתבחר מתוך צעירים שיוסמכו לרבנות בארץ וקייסים צעירים, תוכל לסייע לבני העדה בתהליך ההסתגלות. כך תוקל עליהם ההשלמה עם המציאות החדשה, ללא ויתור על מורשתם ותרבותם הייחודיות. הוחלט על פתיחת תכנית לימודים, ראשונה מסוגה, להסמכת רבנים מקרב עולי אתיופיה.

ב-1995 הוענקו, בטקס חגיגי, כתבי הסמכה לרבנות ל-12 בוגרים, מתוך 25 שהחלו בתכנית. בתוקף הסמכתם הם שובצו לעבודה במועצות הדתיות בערי מגוריהם וניתנה להם הסמכות לערוך טקסי קידושין לבני עדתם באותן ערים. הרבנים הצעירים תופסים כיום מקום לא מבוטל בחיי הרוח ובחיי החברה של העדה בשכונות שבהן הם מרוכזים. בין הישגיה של התכנית מונים את מעורבותם של הרבנים הצעירים בקליטתם של עולי "מבצע שלמה". מעורבות זו התבטאה, בין השאר, בהשתתפותם בתכנית ההכשרה שהועברה לעולים אלו. עם זאת, חשוב לציין כי בעיני חלק מן העדה הם נתפשים כרבנים "מערביים", המרוחקים מן השורשים האותנטיים של העדה. עדיין שורר מתח בינם לבין המנהיגים המסורתיים — הקייסים.

הנהגה חברתית

הג'וינט היה ועודנו מעורב בתכניות לטיפול מנהיגות חברתית. סיוע ביצירת מנהיגות כזאת בעדה תאמה את מדיניות הג'וינט במחצית השנייה של שנות התשעים. אז הוסב הדגש מן התכניות הפרטניות לתכניות מערכתיות הנוגעות למכלול תחומי החיים ועוסקות בקליטה חברתית, חינוכית ותעסוקתית מתוך ראייה קהילתית רחבה של העדה. בין התכניות היו **פיתוח מנהיגות בקרב נשים**, **טיפול מנהיגות תעסוקתית** (כחלק מתכנית "אשת חיל") **ותכנית על"ה**. מטרתה המרכזית של תכנית על"ה היא טיפוח הנהגה צעירה הצומחת מתוך הקהילה, המעצימה את עצמה ובכך תורמת להעצמת הקהילה כולה. מנהיגות צעירה זו מעורבת בתכניות שונות של הג'וינט ושל שותפיו, שעניין קידום העדה וסיוע בהתערותה בחיים החברתיים במעגלים השונים.

מנהיגות בקרב נשים יוצאות אתיופיה

מנהיגות נשים אינה נושא מובן מאליו בקרב יוצאי אתיופיה ובוודאי שלא בקרב המנהיגות הרוחניות המסורתיות של העדה. יוזמי התכנית בג'וינט היו מודעים לקשיים, אך האמינו ביכולת של נשים בעלות פוטנציאל מנהיגותי לתרום, הן לקידום מעמד האישה בעדה עצמה ובחברה הישראלית כולה, והן לקידומה של הקהילה. התכנית פעלה בשנים 1997-2003 במתכונת ארצית ובשיתוף עם משרד העבודה והרווחה, עלמי"א - העמותה לקידום המשפחה והילד בקהילה האתיופית בישראל ושדולת הנשים בישראל. בהמשך נכללה בה גם תכנית לפיתוח מנהיגות יישובית. בקורסים להכשרת מנהיגות הושם דגש על ההעצמה האישית של המשתתפות, תוך התייחסות למרכיב הערך העצמי של כל אחת מהן באמצעות כיבוד התרבות המסורתית והתכנים שהנשים הביאו איתן. בסיומה של ההכשרה, חויבה כל אחת מן המשתתפות בהקמת פרויקט קהילתי ביישובה. בין הפרויקטים שבוצעו היו ליווי נשים במקלט לנשים מוכות ופרויקט חינוך-מיני בבית הספר המקומי לנערות יוצאות אתיופיה.

הישיגיה של התכנית היו בהעצמתן האישית של הנשים ואף בחיזוקן כקבוצה. תהליך ההתחזקות הפנימית שלהן השפיע, בין השאר, על יחסן לנושא חינוך הילדים. ההעצמה האישית הזו הקרינה על הקהילה והובילה שינויים קטנים במרחב הקהילתי המצומצם. הנשים שהיו מעורבות קודם לכן בעשייה (בעיקר בנושאי גישור), חזרו לפעילות בקהילה לאחר ההכשרה כשהן מחזקות ובטוחות יותר בדרכן.

נשים מנהיגות בקהילת יוצאי אתיופיה כבר אינן בגדר תופעה יוצאת דופן, ויותר נשים שותפות בעשייה ובמעורבות החברתית.

מנהיגות תעסוקתית של נשים יוצאות אתיופיה. תכנית זו מהווה את אחד המרכיבים בתכנית הותיקה "אשת חיל". עניינה של התכנית הוא תעסוקת הנשים, והשלב האחרון שלה הוא טיפוח מנהיגות תעסוקתית בקרב הנשים הבולטות מתוך הקהילה. שלב זה נעשה במגמה להכשיר את הנשים לבצע בעצמן את תהליך ההשמה בעבודה ולסייע לאחרות בעידוד המוטיבציה, בהשתלבות בעבודה ובקידום בה. חברות הקבוצה מרכזות מידע על מקומות עבודה פנויים, ופועלות במשותף עם גורמים מקצועיים ביישוב. הן משמשות מנהיגות לחברותיהן בתחום התעסוקה ועוסקות בפתרון של שאלות כגון: מהן האופציות שעומדות בפני הנשים בקהילה בשוק העבודה; איפה הן יכולות לתרום; מה הידע והניסיון שלהן; וכיצד הן יכולות לגייס את הידע והניסיון שצברו במציאת פתרונות תעסוקה. ההכשרה מכינה אותן להתמודד עם שאלות בתחום התעסוקה ולנהל ישיבות ודיונים, גם ברמה הקבוצתית, בוועדות ובעבודה מול הקהילה. התכנית פועלת עבור נשים יוצאות אתיופיה ב-15 יישובים, בשמונה יישובים עבור עולות מקווקז ומבוכרה, בשבעה יישובים עבור נשים ישראליות ותיקות ובארבעה יישובים עבור נשות החברה הערבית. תכנית המנהיגות התעסוקתית של "אשת חיל" השיגה הישגים נאים - לדוגמה, הפעלת תכנית דומה לגברים, תכנית "אביחיל". מ-2005, הולך היקפה של תכנית זו וקטן.

תכנית על"ה - עמלים למען הציבור (1996 — 2005) שפותחה בג'וינט בשיתוף משרדי הקליטה, העבודה והרווחה והחברה למתנ"סים, פעלה כעשר שנים ביישובים בהם נקלטו מרבית עולי אתיופיה. בתכנית הודגשה העצמת הקהילה באמצעות טיפוח המנהיגות הצעירה ותמיכה בה, כמו גם בקבוצות פעילים ביישובים השונים. פעילים אלה לוקחים אחריות, פועלים גם מתוך יוזמה עצמאית ושואפים להשתלבות בגופים שבהם נקבעות החלטות הנוגעות לחיי העדה וכלל הקהילה. תחומי הפעילות של מתנדבי תכנית על"ה היו מגוונים. בתחום החינוך הם עסקו: בנושאי גישור בין הורים, תלמידים ומורים בבתי הספר; בארגון שיעורי עזר לתלמידים בקבוצות או באופן פרטני; בארגון חונכות אישית לילדים באמצעות מתנדבים מן העדה או באמצעות סטודנטים המשתתפים בפרויקט פר"ח; בסיוע לבני נוער שאינם בתוך אחת מן המסגרות הלימודיות; בהקמת חדר מחשבים לתלמידים ביישוב או בהפעלתו; בעידוד השימוש בספרייה העירונית ובהפעלת מועדון. תחומים נוספים היו: הקשר בין

הורים וילדים ומעורבות בארגון אירועים מסורתיים וחברתיים של העדה.
תחת הנהגתו של מנהל התכנית פעלו רכזים אזוריים שרכזו את איתורם של המנחים הצעירים, משכילים מקרב בני העדה ברחבי הארץ, וארגנו את הסדנאות המכשירות אותם למנהיגות קהילתית. המנחים רכזו בכל יישוב קבוצת פעילים, שגודלה היה מותנה בגודלו של היישוב ובמידת התבססותה בו. בערים הגדולות, חיפה, באר שבע ורחובות, מספר הפעילים היה רב. בתחילת דרכה, הייתה הפעילות ברמה המקומית ובהמשך התרחבה גם לפעילות כלל-יישובית. זאת באה לידי ביטוי ביצירת **הפורום העירוני** - גוף שבו חברים נציגי עמותות של העדה, נציגי הרשות המקומית, עובדי ציבור ופעילי על"ה. תנאי הכרחי להצלחתה של על"ה כתכנית יישובית היה שיתוף פעולה בין ראש הרשות ובין מובילי התכנית. שיתוף הפעולה התבטא בעידוד הפעילות העצמאית של הפעילים, סיוע במתן הכשרה מקצועית למנחה התכנית, בהקצאת עובד קהילתי מיומן שישמש איש קשר לתכנית ובהקצאת המשאבים הנדרשים. בשיא פעילותה התפרסה התכנית על פני 11 יישובים, בהם 30 מנחים יישוביים. הצמחת הנהגה צעירה מתנדבת שפועלת למען העדה ביישוב, העלתה את הדימוי העצמי של המנהיגים הפעילים, ובמקרים אחדים גם של העדה שמתוכה צמחה אותה הנהגה. כמה מפעילי על"ה מכהנים כיום כחברי מועצת עירם, וכמה עובדים כיועצים לראשי ערים במדור עולי אתיופיה.

תכניות פיתוח ההנהגה בקרב עולי אתיופיה ביטאו את חזון הג'וינט לגבי שילוב העולים בחברה, ולגבי העברת האחריות מן הגורמים החיצוניים המעניקים סיוע ותמיכה על פי יכולתם והבנתם את המציאות הבעייתית - לידיהם של בני העדה עצמה, ובראש ובראשונה לצעירים.

פעילות ג'וינט ישראל בתחום הבריאות בקרב עולי אתיופיה

יוצאי אתיופיה בישראל מהווים קבוצה אתנית ייחודית, בעלת צרכים מיוחדים בתחום הבריאות. הם עלו לישראל עם מערכת של אמונות, התנהגויות וציפיות המותאמת לחברה האתיופית המסורתית, ושונה לחלוטין מזו המקובלת במערכת הרפואית בארץ. הטיפול בקליטתם של עולי אתיופיה בישראל הצריך אפוא גישה מיוחדת בתחום הטיפול הרפואי.

הג'וינט פעל בנושאי בריאות למען עולים אלה מאמצע שנות השמונים, לאחר עליית "מבצע משה", ופעילות זו נמשכת.

בתחילת שנות התשעים, לפני מבצע העלייה הגדול, "מבצע שלמה", פעל הג'וינט בנושאי בריאות עוד בארץ המוצא, לפני העלייה.

עקרונות הפעולה של הג'וינט למען עולי אתיופיה בנושא הבריאות, נבעו מראייה הוליסטית של מכלול הצרכים החיוניים של העולים, ומתוך ראייה הוליסטית של המערכת הבריאותית בכל מה שקשור לקבוצות החלשות ביותר בחברה הישראלית.

שימוש יעיל ונכון בשירותי הבריאות שמציעה המערכת היה נושא מרכזי שדרש התייחסות מיוחדת. העדר השליטה בשפה העברית, ההבדלים התרבותיים וחוסר ההיכרות עם מושגי בריאות הרווחים בחברה הישראלית, היו בין הגורמים שהקשו על העולים לצרוך את שירותי הבריאות. אותם גורמים גם הקשו על מערכת הבריאות לספק את השירותים בצורה הראויה לעולים מאתיופיה. לקידום נושאים אלו פותחו בג'וינט תכניות ודרכי-התערבות המותאמות לתרבות האתיופית. כל זאת לצורך קידום הרגלי הבריאות של העולים, לשיפור הקשר עם שירותי הבריאות ולשימוש נכון בשירותים אלה. הפעילות בנושאים אלה נעשתה בתיאום ובשיתוף פעולה עם מערכת הבריאות הממלכתית, המופקדת על כלל האזרחים.

הקשר של עובדי הג'וינט עם העולים והכרת עולמם, גמישותו של הארגון ויכולתו לגייס משאבים לצרכים חיוניים מידיים הם נכסים שהג'וינט חלק עם מערכת הבריאות הממלכתית הגדולה. הדבר בא לידי ביטוי בפיתוח תכניות, תוך חבירה לגופים מקצועיים ספציפיים בכל אחד מן הנושאים. בתחילת שנות התשעים, יזם הג'וינט תכניות הסברה בנושאים בריאותיים שונים למען עולי אתיופיה,

כמו: בריאות השן, מניעת תאונות בית, תזונה נכונה, נושאים הקשורים להנקה ולטיפול בתינוקות, שימוש בתרופות ועוד. נושא מרכזי היה המחלות הזיהומיות, בראש ובראשונה מחלת האיידס, ודרכי ההימנעות מהן. אך התכניות היו מצומצמות בהיקפן ללא ראייה מערכתית. מרבית העולים בתקופה זו התגוררו במגורים זמניים, במרכזי הקליטה, והתכניות הותאמו למסגרות אלו.

אחת התכניות במסגרת "מיזם מחלות זיהומיות בג'וינט", הייתה "חיך בדיך" (1992-1996). הייתה זו תכנית הדרכה למניעת מחלות מידבקות וחינוך לבריאות שהוכנה ובוצעה בשותפות הג'וינט, משרד הבריאות, בית הספר לבריאות הציבור של האוניברסיטה העברית, קופת חולים כללית והסוכנות היהודית. במסגרת התכנית הוכנו אמצעי עזר רבים לצורכי הסברה כמו קלטות שמע, חוברות הדרכה וערכות הדרכה שכללו כרזות גדולות מצוירות ומלוות בכתוביות באמהרית להצגה בפני קהל. כדי להגיע למספר רב של עולים ככל שניתן, היא פורסמה בערוצים שונים, כמו בשידורי רדיו וטלוויזיה בשפה האמהרית. בשנים 1993-1998 פעלה תכנית השידורים באמהרית "קו פתוח" למתן מענה לשאלות על מחלת האיידס. הייתה זו שותפות בין הג'וינט ובית הספר לבריאות הציבור של האוניברסיטה העברית. הג'וינט ארגן גם ימי עיון והשתלמויות בנושא המחלות הזיהומיות, חלוקת חומרי הסברה למדריכים ולמגשרי בריאות ימי עיון לאנשי הצוותים הרפואיים ולמתנדבים מקצועיים שהיו מעורבים בפעילות במסגרת תכניות ההסברה השונות.

הג'וינט היה שותף לפיתוח תכנית חינוכית רב-תרבותית לנוער יוצא-אתיופיה בפרט ולנוער עולה בכלל. התכנית, בשם "גשר לקשר" (1995-1997), עסקה בנושאי ההתבגרות, הזוגיות והמיניות במעבר הבין-תרבותי. מנחים שהוכשרו בתכנית מיוחדת בנושאי חינוך מיני לנוער עולה ובעבודה בין-תרבותית, הנחו קבוצות של צעירים ששהו בפנימיות ברחבי הארץ. זאת מתוך מטרה לתת בידי הנוער העולה כלים להתמודדות עם הקשיים הייחודיים של התבגרות וכניסה לעולם הזוגיות והמיניות, תוך כדי מעבר ומפגש בין-תרבותי. התכנית העניקה כלים וידע בנושאי התמודדות עם זוגיות ומיניות בהקשר של נוער עולה, ואף נתנה לגיטימציה לעיסוק בנושא. התכנית הניבה שני פרסומים וזכתה להכרה גם מחוץ לגבולות המדינה.

גם בתוך הקהילה הפעיל הג'וינט תכנית הסברה ויעוץ לנוער עולה (1996-1997). הג'וינט חבר לתכנית "דלת פתוחה" - מרכזים בקהילה שבהם מוענק יעוץ בנושא תכנון המשפחה ומניעת הריון בלתי רצוי, והפך אותם ל"מרכזי יעוץ לנוער עולה בקהילה", הנגישים לבני נוער עולים מאתיופיה ומחבר העמים. המרכזים פעלו בעזרת מתנדבים, עובדים סוציאליים, מורים ויעצים, שעברו קורס הדרכה מתוך ראייה

רגישת-תרבות. תכנית "הפוך על הפוך" (מ-1998) שיזם הג'וינט (מרכזי ייעוץ המעוצבים כבתי קפה, המטפלים בין השאר בנושאי החינוך המיני), הייתה למעשה המשך פיתוח אותם מרכזים לנוער עולה בשימת-דגש מיוחדת על הפן התרבותי. התכנית מקיפה עשרים מרכזים ברחבי הארץ, המופעלים על-ידי עמותת עלם לנוער במצבי סיכון. שותפים בה הרשויות המקומיות, משרדי הממשלה והמוסד לביטוח לאומי.

במקביל לערוץ ההסברה למניעת ההידבקות במחלת האיידס, התפתח ערוץ נוסף - הערוץ הטיפולי. בערוץ זה פותחה תכנית "מתאמי הטיפול". ההחלטה על יצירת הפונקציה החדשה במרכזי האיידס התקבלה בכנס מנהלי מרכזי האיידס ומנהלי לשכות הבריאות המחוזיות שיזם הג'וינט. התכנית המשותפת לג'וינט, משרד הבריאות ומשרד הקליטה, שילבה מתאמי טיפול במרכזי האיידס, שפעלו ברגישות ובדיסקרטיות. תפקידו של מתאם הטיפול היה לגשר ולקשר בין קודקודי המשולש: המרכז לטיפול בחולי איידס, לשכת הבריאות והמשפחה. העובדים, שנבחרו מתוך העדה, הוכשרו לתפקיד ועבדו במרכזי האיידס. הם תפקדו כמגשרים בין-תרבותיים, סייעו באיתור נשאים בקרב הקהילה של יוצאי-אתיופיה ובהבאתם לטיפול במרכזים. עבודת המתאם עם המשפחה הייתה מתוך ראייה הוליסטית של כלל צורכי המשפחה בסיטואציה הייחודית לה. ב-1996 עברה התכנית לאחריותו הבלעדית של משרד הבריאות. בין המלצותיה של ועדה מיוחדת, שמונתה ב-1996 בעקבות "פרשת הדם" הייתה גם נגיעה בחשיבות תפקיד מתאם הטיפול והמלצה להרחיב תכנית זו. הוועדה מונתה כדי לדון במידת המודעות של מערכת הבריאות למחלת האיידס בקרב עולי אתיופיה והמשאבים המושקעים לטיפול בבעייה.

באמצע שנות התשעים, עברו מרבית העולים למגורי הקבע בערים ברחבי הארץ, והטיפול בנושא המחלות הזיהומיות הועבר למשרד הבריאות. מאז התמקדו המאמצים בתכניות בריאות למען העולים מאתיופיה בתוך הקהילה בשלושה צירים: 1. קידום הבריאות בקהילה (בעיקר רפואה ראשונית) 2. פיתוח

נושא המחלות הכרוניות 3. בריאות הנפש

1. תכנית "טנ"א יסטלין" (באמהרית, ה' יעניק לך בריאות) פעלה בשנים 1994-1997. בתכנית פותחו חומרי הדרכה העוסקים בבריאות האישה, בתכנון המשפחה ובריאות מינית, בבריאות השן ובשימוש נכון בתרופות. אחד הנושאים המרכזיים במסגרת התכנית, היה הסברה לעובדי מערכת הבריאות לגבי תפיסת הבריאות האתיופית והשוונות התרבותית. במחצית הראשונה של שנות ה-90 נערך

מחקר, במימון הג'וינט, שבחן את שיטות הריפוי המסורתיות והשימוש ברפואה מסורתית בישראל, את תפיסת מצב החולי של המטופלים והגדרתו, את השפעת תהליך העלייה לישראל על מצב הבריאות ואת יחסי הגומלין בין העולים ובין המערכת הרפואית בישראל. פרות המחקר שימשו כחומרי עבודה וחומרי הסברה, בין השאר למחנכי-הבריאות של תכנית זו. בשיא פעילותה הקיפה התכנית 12 מחנכים לבריאות ב-12 אתרים ברחבי הארץ. ממצאי עבודת הערכה שנעשתה על התכנית העלו כי התכנית לא רק תרמה להקניית ידע בנושאי הבריאות השונים, אלא אף חוללה שינוי ממשי בהתנהגותם היום-יומית של העולים באותם תחומים.

2. כהמשך לתכנית טנ"א, אך מתוך ראייה שונה ומתוך מתן דגש לתחום המחלות הכרוניות של העולים, פותחה תכנית "רפואה שלמה" (1998-2001) על ידי הג'וינט ומשרד הבריאות. מאז הוטמעה התכנית במערכת והיא פועלת עד היום לרווחת העולים. זוהי תכנית-התערבות במרפאות ראשוניות, המופעלת בעת המפגש בין העולים לבין נותני השירותים הבריאותיים. התכנית נועדה לשפר את הקשר בין עולי-אתיופיה ובין נותני השירות הרפואי ולקדם את בריאות העולים. דרכי ההתערבות להשגת יעדיה של התכנית מופנות לשלושה קהלי יעד: 1. אנשי מקצוע המטפלים ביוצאי אתיופיה — הדרכתם באמצעות תכנית השתלמות דינמית בהשתתפות מגשרים ותיקים. 2. מגשרים בני העדה — הכשרתם בקורס מקצועי אינטנסיבי, ושילובם במרפאות קופות החולים שבהן קיים ריכוז גבוה של יוצאי אתיופיה. 3. בני העדה המטופלים במרפאות - בניית קבוצות להדרכה בנושאי בריאות נדרשים.

בשיאה הקיפה התכנית 16 מרפאות שבהן ריכוז גבוה של יוצאי אתיופיה, והעניקה שירות ליותר מ-20,000 נפש שכללו מבטחי קופות החולים כללית, מכבי ולאומית. מחקרי ההערכה שנעשו מעידים על הישגי התכנית בשיפור הקשר הבין-אישי בין הרופא לחולה. המחקרים גם הצביעו על מגמה של איזון התזונה - החשוב במיוחד לחולי הסוכרת, השמירה על המשקל והגברת הפעילות הגופנית במרפאות שבהן הופעלה התכנית. התכנית חוללה שינויים בהתנהלות העולים במרפאות, תרמה להפחתת העומס במרפאות וסייעה בהכנה לבדיקות רפואיות, בשימוש נכון בתרופות, בזימון תורים מראש ובהגעה בזמן ומילוי אחר הוראות הרופא. כל אלו בלטו במיוחד בקרב הדור הצעיר ודור הביניים.

3. **בתחום בריאות הנפש**, כוונה פעילות הג'וינט לשני ערוצי פעולה: 1. שינוי מערכתית במתן השירותים לעולים בתחום זה, שבו באו לידי ביטוי הבדלים תרבותיים עמוקים בינם לבין החברה הקולטת. לפיכך

נדרשה היערכות מיוחדת בתחום. 2. איסוף ידע ופיתוחו באופן שישרת את נותני השירותים ויאפשר הבנה טובה יותר של הצרכים והבעיות הנפשיות של יוצאי אתיופיה. בשנים 1986-1988 תמך הג'וינט בפיתוח תכנית חינוך לבריאות הנפש עבור נוער יוצא-אתיופיה. במסגרת התכנית נערכו ארבעה מחקרים בנושאים כמו ניכור ושכול תרבותי, דיכאון והחלטיות ומחקר על קשיי הסתגלות של בני נוער אתיופים שאושפזו במחלקות פסיכיאטריות. בשנות ה-90 נערך, בשיתוף מכון פאלק לבריאות הנפש ולמדעי ההתנהגות, סקר על **ריבוי ההתאבדויות** בקרב עולי אתיופיה. בעקבות ממצאי הסקר והדיווחים מהשטח על הקשיים בטיפול ביוצאי אתיופיה, ערכו הג'וינט ומכון פאלק, בשנת 1993, מחקר שנועד לסייע לרופאים לאתר את יוצאי אתיופיה שסבלו מבעיות נפשיות ופנו למרפאות ראשוניות בתלונות סומאטיות אופייניות. המחקר בדק את דפוסי הבעת המצוקה הנפשית בקרב העולים, את ההבדלים בין תפיסת התלונה וחומריתה אצל המטופל הלא אתיופי לבין תפיסתה אצל המטופל יוצא אתיופיה ואת דפוסי השימוש ברפואה המערבית והמסורתית בקרב עולים עם בעיות נפשיות. בין הממצאים הבולטים של המחקר היו קיומו של פער גדול בין תלונות המטופלים והמשמעות המיוחסת על ידם לתלונות אלה, לבין האופן שבו הן נתפסות על ידי הצוות הרפואי, וכן העדפת העולים את המרפאים המסורתיים במצבים של מצוקה נפשית.

בעקבות המחקר הוכן, בהשתתפות הג'וינט, **כלי סינון פסיכיאטרי** רגיש-תרבות לאיתור מוקדם וזיהוי מצוקה נפשית בקרב עולי אתיופיה. במהלך פיתוחו נערך גם מחקר השוואתי, בארץ ובאתיופיה, בשיתוף עם קרן הולנד-ישראל למחקרים בעולם השלישי, לביסוסו של הכלי. במהלך שנות המחקר הופקו ע"י הג'וינט ומכון פאלק שני פרסומים: 1. **לקסיקון למונחי בריאות הנפש של יוצאי אתיופיה בארץ**, שתרם רבות להבנת המושגים בתחום בריאות הנפש בואריאציות השונות שלהם. 2. **דו"ח על מפגשים עם מרפאים מסורתיים מקרב קהילת יוצאי אתיופיה**.

בצד המחקרים בתחום בריאות הנפש, היה הג'וינט מעורב גם בתכניות השתלמות לעובדי בריאות ורווחה. ב-1994 ערכו הג'וינט ומשרד הבריאות סימפוזיון בין-לאומי בנושא "סוגיות בין-תרבותיות בבריאות הנפש: אוכלוסיות אתיופיות".

על בסיס מסקנות המחקרים פיתחו הג'וינט, מכון פאלק והמחלקה לפסיכולוגיה של האוניברסיטה העברית תכנית לתגבור ופיתוח שירותי בריאות הנפש לאוכלוסייה יוצאת אתיופיה (1997-1995). מטרת התכנית הייתה הכשרתם של עובדי בריאות ורווחה המטפלים בעולים מאתיופיה. ההשתלמויות נערכו על-ידי מומחים לבריאות הנפש והקיפו עשרות אנשי מקצוע.

יחד עם משרד העבודה והרווחה, פותחה בג'וינט תכנית פיילוט מיוחדת לטיפול בנפגעות טראומה, לנשים יוצאי אתיופיה. זאת בעקבות גילויים של מצוקה כתגובה לחוויות קשות הקשורות לעלייתן לארץ. התכנית כללה סדנה בת 13 מפגשים להענקת תמיכה פסיכותרפויטית, ולהענקת במה למשתתפות לדבר על הטראומות שעברו במהלך המסע מאתיופיה. מנהלי התכנית דיווחו על הצלחת הפיילוט שתועד בשנת 1999 כפרסום בשם: "לדבר על הטראומות — טיפול קבוצתי ליוצאי אתיופיה". תכנית זו הייתה האחרונה שבוצעה בתחום בריאות הנפש למען יוצאי אתיופיה במעורבות ישירה של הג'וינט.

תכניות בריאות כמרכיב בתכניות למען המשפחה והקהילה

תכנית פאקט לילדים ומשפחותיהם יוצאי אתיופיה - מתכניות הדגל של הג'וינט למען עולי אתיופיה. התכנית כוללת בתוכה מוקדי בריאות, הפועלים כחלק מהשירותים שפותחו עם השותפים השונים למען קהילה זו. פיתוח מודל זה התאים לתפיסה הרעיונית של תכנית פאקט - שימוש בשירותים הקיימים והתאמתם לאוכלוסייה יוצאת-אתיופיה במטרה לתת מענה לצרכיה הייחודיים של אוכלוסייה זו. התכנית, הפועלת במוקדים בתחנות "טיפת חלב", מיועד לאיתור צרכים התפתחותיים, בריאותיים ותזונתיים של ילדים בגיל הרך באמצעות הדרכה והפעלה של אימהות לתינוקות. עוד כוללת התכנית פעילות למניעת מחלות, באמצעות מעקב אחר תזונתם של הילדים. התכנית הורחבה גם לגני הילדים.

תכנית מוקדי הבריאות פועלת בכל 13 היישובים שבהן פועלת תכנית פאקט, בלמעלה מ-40 תחנות "טיפת חלב" המעניקות שירותים לעולים מאתיופיה. בתכנית מועסקים **מגשרות מקדמות-בריאות** - בעצמן עולות מאתיופיה, רכזות בריאות, מרפאות בעיסוק, קלינאיות תקשורת, תזונאיות ומטפלים התפתחותיים.

בתכנית "**עצמאות**" - תכנית לקידום קבוצת משפחות יוצאות אתיופיה הפועלת כיום בעשרה מוקדים ברחבי הארץ - פותחה **תכנית בריאות במרפאות ובתחנות "טיפת חלב"**. במטרה לשפר את האינטראקציה בין נותני השירות הרפואי לבין מקבלי השירות ולקדם את ההתנהגות הבריאותית של יוצאי אתיופיה בנושאי בריאות נבחרים, ניתנות הדרכות בנושאים בריאותיים שונים בשיתוף המגשרות ואנשי מקצוע. במסגרת התכנית מודרכים גם הצוותים הרפואיים בנושאים רב-תרבותיים.

הגישור הבין-תרבותי בתחום הבריאות, המשולב בתכניות מוקדי בריאות ועצמאות, הוא דוגמה נוספת

לפיתוח של הג'וינט. הגישור נועד לסייע בצמצום הפערים העמוקים בין העולמות התרבותיים ולקדם את ההבנה בין העולים לבין הצוותים הרפואיים המטפלים בהם. המגשרים (בעיקר מגשרות) נבחרו מתוך בני העדה והם עולים ותיקים המעורים בתרבות הישראלית ובתרבות עדתם על כל דקויותיה. המגשרים הוכשרו בתכנית הכשרה מיוחדת ושולבו בתכנית בריאות שונות של הג'וינט. הם מעבירים סדנאות בנושאי בריאות שונים לעולים, יוזמים מפגשי הסברה על פי הצרכים המקומיים ומעורבים בסדנאות לצוותים הרפואיים.

בראייה כוללת ומסכמת של תחומי הפעילות של הג'וינט למען אוכלוסיות חלשות בכלל, נראה כי חלקן של תכניות הבריאות אינו גדול. נושאים כמו תעסוקה, ילדים בסיכון, קשישים וקידומן של משפחות העולים בתחומי החיים השונים תופסים כיום את המקום המרכזי. כאמור, מעורבות הג'וינט כיום בנושאי הבריאות למען עולי אתיופיה נותרה בשתי תכניות רחבות היקף, פאקט ועצמאות. סעיף הבריאות של תכניות אלו הוא מרכיב אחד מיני רבים בתוך מכלול הנושאים שבהן הן עוסקות.

סיכום 1985-2006

שאלת התערבותם של ארגונים בתוך מערכות ממלכתיות גדולות ומורכבות, ובנושאים מקצועיים מובהקים, נשאלה גם לגבי התערבויות הג'וינט בתחומים כמו תעסוקה, חינוך ובריאות, שעליהן מופקדות מערכות ממלכתיות.

לאורך השנים, היתה מדיניות הג'וינט, והינה עדיין, פיתוח תכניות ושירותים למען עולי אתיופיה, בחבירה לגופים הממלכתיים, והפעלתן, לפחות בשלב הראשון - שלב פיתוח המודל - ואף מעבר לכך, במידת הצורך. השאיפה היא הטמעתן המוצלחת של התכניות והמשך הפעלתן על ידי המערכת המופקדת על כלל האזרחים.

בשנת 2000 נוצרו שתי שותפויות של הג'וינט עם גופים ממשלתיים, שבמסגרתן פועלות כיום מרבית התכניות למען כלל העולים:

- מסד קליטה — שותפות אסטרטגית של הג'וינט, משרד הקליטה, משרד הבינוי והשיכון, משרד הרווחה ומשרד החינוך לצורך פיתוח שירותים לעולים ושילוב בין עולים ותיקים מתוך זיהוי צרכים אישיים וקהילתיים.
- תב"ת — תנופה בתעסוקה. מיזם תעסוקה שהוקם על-ידי משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה והג'וינט ומכוון לחלשים בחברה שלא עבדו מעולם, ביניהם עולים חדשים, בעיקר יוצאי אתיופיה וקווקז.